

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Atelierele „Brăiloiu”

Ediția a XI-a, 23 octombrie 2020

*Cultura populară contemporană
Dinamici, procese și tehnici de abordare*

„Epidemie și tradiție populară”

*Descântătoare,
A.I.E.F., F.L. nr. 256/5, Bârca, județul Olt, 1958,
fotograf Constantin Popescu.*

„Originea boalelor

Anumite credințe cu privire la originea boalelor nu sînt decît constatările pe care le-a făcut poporul, cu spiritul lui observator [...]. De aceea [...], căutînd să-și explice cauzele acestor manifestațiuni morbide, a ajuns la convingerea că boala e pricinuită de cineva. [...]

a) O ființă nevăzută, supranaturală, mitologică, ori un duh necurat, un demon care s'a strecurat în trup și pune stăpînire pe el. Acest duh necurat, acest diavol nemilos, se ia după om, îl găsește, se leagă de el, îi intră în carne și în oase, îl lovește, îl mîncîcă, îl răpune, îl prăpădește ... Bolnavul se svîrcolește ca șarpele, se umflă ca broasca, se sgîrcește ca lipitoarea sau ca ariciul, se vaetă, se jelește, țipă, rîcnește, urlă ... Omul se chinuiește de moarte și ... dacă nu intervine puterea lecuitoare, bietul om își dă sufletul ....

b) Sau boala e produsă de acțiunea malefică a unui dușman, care, cu ajutorul vrăjilor, îi vîră boala în trup.

c) Sau e o pedeapsă trimisă de Dumnezeu.” (Candrea 1937-1938: 28-34)

Boala e o pedeapsă cerească

„« Dumnezeu nu bate cu parul », zice poporul în cumințenia lui. Păcatele și fărădelegile noastre, cînd se prea înmulțesc, cu toată răbdarea și bunătatea nemărginită a Celui de Sus, într-o zi sau alta, tocmai cînd nu ne așteptăm, își primesc pedeapsa de la Dumnezeu. multe și felurite sînt însă pedepsele pe care le trimite divinitatea oamenilor,

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

fie individual, fie colectiv, mai adesea nu pentru a-i prăpădi de tot, ci pentru a-i face numai să sufere, ca să le dea puțință să se îndrepte, să-și ispășească păcatele și să se pocăiască. Cea mai cumplită pedeapsă dumnezeiască e moartea, cea mai deasă și mai de folos pentru pocăire e boala. Alte forme grozave ale urgiei divine, mai ales când se revarsă asupra unui neam întreg, sînt epidemiile secerătoare, foamea și seceta, cutremurele și întunecimile de soare, războaiele și pustiirea țării de dușmani etc.” (Candrea 1999: 225).

„Obiecte sfinte sau sfințite

Crucea e cea mai bună amuletă care te apără de diavol, de boli și de tot felul de rele. Copiilor mici li se atîrnă la gît o cruce mititică, altora li se pune o cruculiță la ureche. De vremuri se vindeau de către călugări cruculițe de lemn ce ziceau că ar fi fost făcute din crucea pe care a fost răstignit Mîntuitorul și pe care le aduceau de la Sfîntul Munte. Această cruce te ferea de orice boală molipsitoare. Pînă la botez, copilului nou-născut i se pune o cruce la cap, cînd doarme în casă, pentru a fi ferit de cel rău..

Icoana dintr-o casă o apără de asemenea de boli și de alte rele. Copiilor li se atîrnă adesea la gît o mică iconiță, mai adesea cu chipul Maicii Domnului. [...].

Lumînarea aprinsă la Înviere e un foarte bun talisman. Cînd are omul o mare nevoie pe cap, cînd îl lovește o boală, cînd se stîrnește o furtună cu tunete și fulgere, să aprindă această lumînare, că tare bine îi prinde (credință generală).

Visul Maicii Domnului, această cărticică minunată, e un talisman de mare preț. Oamenii mari o poartă la sine, copiilor li se pune sub pernă, spre a fi feriți de rele și mai ales de isprăvile necuratului [...].” (Candrea 1999: 269-270).

Demonii specifici ai boalelor

„*Toți acești demoni ai boalelor, aceste duhuri rele, atât de temute pentru acțiunile lor nefaste, au însă niște slăbiciuni, niște defecte capitale, de care omul știe să profite ca să-i alunge de la trupul lui. [...]*

1. *Sînt proști de dau în gropi. [...], înghit toate neroziile, neghiobiile, stupiditățile cu care omul caută să-i prostească, și cad victima tuturor poznelor, șotiuilor sau năzbîtilor omului deștept care știe să le vie de hac.*

2. *Sînt așa de fricoși și de lași, că se tem și fug [...], să nu pată ceva, cînd creștinul îi amenință, ba cu mătura, ba cu «biciul de mătase, împletit în șase», ba cu sabia lui Dumnezeu, ba cu pietre, ba cu apă clocotindă, sau cu crucea, cu tămîia și aghiasma, cu piperul, cu ursul cu coadă, cu cap de lup, de vulpe sau de cîine etc. [...] Tot din cauza fricii, demonii boalelor nu pornesc decît rareori singuri, ca să se lege de om, ci în cîrduri [...]. Mai adesea se vorbește de cete de cîte nouă, sau chiar de cîte nouăzeci și nouă; alteori nu se indică numărul lor. [...].*

3. *Se sperie grozav de sgomot: de aceea oamenii buciumă, trag clopotele, împușcă, ciocănesc în mod asurzitor în vase de aramă, scot chiote și țipete, de-i bagă groază în bieții drăcușori. Mititeii se mai tem de foc și de fum, dar mai ales de apele mari și adînci — ei locuesc adesea numai în baltă —, așa că se sperie dacă sînt trimiși în mările negre, în fundul mării roșii sau în smîrcurile mărilor. Ei, întunecații, se sperie dacă-i alunghi în codri deși și întunecoși, say nu vor să auză de locuri pustii, de butuci scorburoși de munți înalți, de rîpile surpate etc.*

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

4. *Le plac chefurile.* De aceea sînt trimiși «la mese întinse, cu făclii aprinse, cu pahare pline» zicînd «acolo să bei, să mănînci, să te ospătezi».

Cunoscîndu-le slăbiciunile, omul caută să-i alunge, îndemnîndu-i să părăsească trupul bolnavului, să iasă din mîini, din picioare, din creierii capului, din măduva oaselor și așa mai departe. Întrebuințează întîi cuvinte lingușitoare, dezmierdătoare, duhul boalei e rugat frumos, i se făgăduesc tot felul de bunătăți aiurea și cîte și mai cîte. Numai dacă nu se ajunge la nici un rezultat cu binele, se recurge la ocări, la amenințări cu pedepse groaznice, ca cele pomenite înainte. Și cum duhul necurat, demonul care s'a vîrît în trupul omului e prost de dă în gropi [...] și fricos din cale afară, o șterge din trupul bolnavului, își ia tîlpășița și codița între picioare și se duce, peste nouă mări și nouă țări, unde și-a întărcat dracul copiii.” (Candrea 1937-1938: 92-97).

Prof. univ. dr. Lavinia BETEA, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad

Pandemia în distorsiuni cognitive

Retrospectiv, „gripa spaniolă” din 1918 și urmele mnezice ale altor pandemii ne ajută să analizăm gândirea comună și reacțiile contemporanilor la actualul COVID 19. Contextul diferă însă prin câteva caracteristici esențiale. Trăim în epoca antropocenă, definită astfel prin impactul omului asupra mediului fizic. Din 1918 încoace, populația globului a crescut de patru ori. Actuala infrastructură a condus la dispariția barierelor geografice care zăgăzuiau altădată extensia contaminării. Iar globalizarea și poluarea potențează pericolele.

Din perspectivă psihosociologică remarcabile sunt biasurile cognitive sau distorsiunile de gândire. La modul general, prin biasuri cognitive desemnăm o categorie extinsă de concepte și judecăți care exagerează pro sau contra a ceva (fenomen, comportament, individ, grup) într-un mod incorect și/sau injust. Nu întotdeauna însă acestea se produc în mod conștient și voluntar. Observațiilor li se atribuie implicit explicații cauzale. Schemele cauzale ne domină gândirea, fenomenul fiind desemnat ca **proces de atribuire**. În virtutea acestei predispoziții, atribuim o cauză mai mult sau mai puțin adecvată unui efect perceput. Majoritatea însă atribuie evenimentelor negative din viața lor cauze externe; atunci când însă acestea îi afectează pe alții, îi atribuie cauze interne. Această distorsiune cognitivă poartă numele de **eroare fundamentală de atribuire** (Ross, 1977). Astfel că marea majoritate a trăitorilor pandemiilor le-au atribuit cauze ce țin de divinitate, forțe oculte, grupuri sau personaje malefice.

În contemporaneitate, funcțională este și categorizarea prin teoria locul „of control” (Rotter, 1966). Conform acesteia indivizii pot fi clasificați după preeminența credinței în sursa percepută a controlului asupra comportamentului individual (Rotter, 1966). Unii cred mai curând într-o sursă exterioară (divinitate, destin, împrejurări norocoase), alții, în surse interne (merite/deficiențe și eforturi/delăsare proprii). În primul caz, cauzele unei pandemii sunt atribuite unor forțe incontrollable și asociate unei simptomatologii depresive.

Într-o aserțiune comună, omul este o ființă socială. Procesele psihice individuale sunt condiționate social, individul fiind într-un câmp al cogniției sociale. Majoritatea cognițiilor noastre sociale relaționează cu percepțiile, schemele, scenariile, pattern-urile și stereotipurile celorlalți. Foarte pe scurt definite și caracterizate, **schemele sociale** sunt constituite din structuri cognitive reprezentate de ansambluri de informații organizate și stocate în memorie despre atributele unui obiect social și relațiile între ele (Fiske și Taylor, 1984). Golurile de informație sunt „umplute” prin intermediul unor cunoștințe anterioare sau al unor preconcepții, uneori fără mare legătură cu adevărul. Schemele despre evenimente, precum pandemiile, au aspectul unor **scenarii**. Dacă în trecut acestea circulau sub forma unor zvonuri și legende, suportând

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

distorsiunile de tipul adevărului narativ, în zilele noastre mijloacele de difuzare predilecte sunt mass-media și rețelele de socializare. Circulă astfel o multitudine de scheme privind profilaxia COVID (spre exemplu: rețelele mobile 5G răspândesc virusul; expunerea la soare sau la temperaturi mai mari de 25 de grade împiedică răspândirea bolii; dacă poți să îți ții respirația 10 secunde fără a simți un disconfort înseamnă că nu te-ai contaminat etc., etc). În situațiile când se respectă scenariile prestabilite în schemele despre evenimente, se poate produce dezorientare sau frustrare. Este și situația deciziei de internare obligatorie a pacienților cu COVID 19 dată prin ordin de ministru la începutul pandemiei, apreciată ulterior de Curtea Constituțională a României ca „veritabilă privare de libertate”.

De o mare complexitate sunt **stereotipurile sociale** definite, cu termenul lansat de Lippman (1922) ca rețele de informații și proceduri despre un anumit grup. În vreme ce schemele și modelele sunt mai degrabă neutre, stereotipul social trimite la imagini mentale cu conotații peiorative. Raoul Girardet (1987) exemplifică puterea imaginii colective implicat în aceste acțiuni prin asocierea cu vechea practică iudaică a „șapului ispășitor”. „Când societatea suferă, ea simte nevoia de a găsi pe cineva căruia să-i impute răul, pe care să se poată răzbuna pentru dezamăgirile sale”, explica Emile Durkheim (1895). Dacă în Evul Mediu rolul era atribuit, în principal, evreilor, iar în timpurile moderne, masonilor, pandemia Coronavirus este cel mai adesea atribuită Chinei, în calitate de aspirant la titlul de lider mondial. Virusul, se spune, a fost creat într-un laborator din Wuhan. Ori este creația genialului și bogatului Bill Gates care împreună cu o „mână de aleși” vor să pună stăpânire asupra lumii.

Sunt încă multe de spus despre biasurile cognitive datorate actualelor tehnologii de comunicare, anomiei și narcisismului potențate de rețelele de socializare, competiției instituțiilor media pentru rating și accesări etc. Punem însă punct aici în consens cu unitatea de exprimare convenită de organizatori.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

CS. II dr. Ioana Ruxandra FRUNTELATĂ, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, conf. universitar, Universitatea din București

Etnolog în pandemie: exercițiu de adaptare profesională

Interesantul editorial al numărului 6 din decembrie, 2019, p. 1-2 al revistei "Anthropology today", semnat de Melissa Leach, se intitulează "Epidemics and anthropologists" (Epidemii și antropologi). Autoarea pornește de la constatarea rolului „catalizator” pe care l-a avut epidemia de Ebola din vestul Africii pentru angajarea mai mare a antropologiei și antropologilor în problemele societății. Înțelegem că în general, într-o situație de epidemie sau pandemie, știința culturilor informale își dovedește pe deplin utilitatea. Ea deține instrumente pentru a le arăta factorilor de decizie cum se poate „umaniza” epidemia/pandemia, studiind componenta socială a transmisiei virale, modurile în care sunt îngrijiți bolnavii, practicile funerare, eforturile de a identifica vaccinuri și terapii adecvate, în condițiile în care, pe plan local, experiențe istorice specifice și diverse abuzuri politice au dus la scăderea încrederii în autorități, la creșterea rezistenței față de reglementările impuse de acestea și la colportarea unor „zvonuri” cu privire la semnificația și funcția celor ce se întâmplă.

În privința „zvonurilor”, societatea românească nu duce lipsă de ele în vremea pandemiei de SARS CoV-2 (un „coronavirus” „nou”, legat de acela din 2003 și care le provoacă celor afectați sever de el un „sindrom respirator sever acut”), acestea apărând încă de la declanșarea stării de urgență pe teritoriul național, pe data de 16 martie, 2020.

Reproduc, mai jos, câteva notații de etnolog formulate pe 21 martie, când încă nu exista la noi în țară niciun deces provocat de virusul ce devastează în toamna anului 2020 întreaga planetă:

În doar câteva zile, realitatea noastră a devenit o realitate halucinantă, în care plutim într-un fel de „normalitate” de „munte vrăjit”, a bolii și a spectrului morții, ce pe de o parte, ne deșteaptă instinctele vitale și pe de altă parte, ne situează într-o poziție de spectatori izolați ai catastrofei generale. Ne-am dus cu toții (români, italieni, spanioli, britanici, americani...) la magazine și farmacii să ne aprovizionăm, ca nu cumva să rămânem fără mâncare, medicamente sau alte produse de strictă necesitate în această perioadă tulbură, cu toate că am primit asigurări oficiale că se vor găsi în continuare toate mărfurile și că prețurile vor fi plafonate o perioadă. În același timp, pentru că suntem de abia la începutul crizei provocate de pandemie, încă putem urmări relativ confortabil evoluția situației pe ecranele computerului sau televizorului, așa cum am urmărit, în trecut, la știrile zilei, „serialele” de informații senzaționale din viața social-politică de la noi și de aiurea.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Chiar dacă lucrurile s-au derulat atât de repede și nu prea ne-au dat timp să ne dezmeticim, ceea ce trăim în această primăvară caldă a anului 2020 este o traumă colectivă, o dovadă în acest sens fiind și metafora (?) războiului care e folosită tot mai mult pentru a ne mobiliza în „lupta cu un inamic invizibil” sau în sprijinirea medicilor aflați „în prima linie” a combaterii bolii. „E ca în război”, i-a spus un domn unui reporter care încerca să afle starea de spirit a celor ce dăduseră năvală la un supermarket din Capitală.

În condiții de traumă colectivă (provocată de o catastrofă naturală, un război, o molimă ori altele de acest fel), mecanismele mentale comunitare se activează imediat și încearcă să găsească o explicație pentru ceea ce se petrece. De obicei, se caută un tipar familiar care se potrivește cu noua situație și oamenii reușesc să se adapteze pentru că „văd” un sens în ce li se întâmplă. Pandemia aflată la ordinea zilei a generat mai multe tipuri de narațiuni. Dintre acestea, dominante par a fi cele religioase (scenariul apocaliptic: virusul anunță sfârșitul lumii ori vine ca o pedeapsă pentru o lume care s-a îndepărtat prea mult de calea cea dreaptă; scenariul expiator: confruntarea cu boala ne va ajuta să ne regăsim umanitatea și să fim mai buni și astfel vom fi salvați) și cele politico-economice (teoria conspirației: asistăm la o formă de „război biologic”, în urma căruia se va instala o nouă ordine mondială ori digitală, ce va duce la adâncirea prăpastiei dintre bogați și săraci; scenariul țapului ispășitor: se caută vinovații pentru declanșarea și răspândirea epidemiei și se cere vehement pedepsirea lor).

Pe lângă astfel de scenarii din cultura populară ce-i ajută pe adepții lor să-și păstreze o oarecare coerență mentală și comportamentală în situația de criză gravă pe care o trăim, se răspândește, în comunitățile digitale, și „folclorul pandemiei”, cu două componente principale: medicina „magică” și bancurile. Leacurile-minune prezentate pe Internet, majoritatea, desigur, pentru a-i convinge pe creduli să le cumpere, promit ținerea la distanță sau vindecarea rapidă, „ca prin farmec”, a gripei cu care se luptă medicii din toată lumea. În schimb, bancurile autohtone fac haz de necaz, ironizându-i, de exemplu, pe cei care și-au umplut cămărilor cu stocuri „până la Crăciun” sau activând umoristic unele stereotipuri etnice, precum acela ofensator că românii ar fi certați cu igiena.

Revenind la perioada actuală, constatăm că mediul digital, cel în care ne-am mutat, în mare parte, activitățile profesionale, este saturat de narațiuni „de pandemie”, majoritatea apărute pe site-urile de știri și propunând (sau impunând, având în vedere recurența și insistența cu care ne apar pe ecrane), în general, modele de acțiune și comportament, dar și secvențe anecdotice din viața unor persoane cunoscute (mai ales din lumea artiștilor și a producătorilor de divertisment) ce s-au confruntat sau se confruntă cu temutul virus.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Pe lângă aceste narațiuni „puternice”, care se propagă pe Internet cu o eficiență inegalabilă, au apărut, în micile comunități rezistente la „distanțare” (cel mai mult în familii și grupuri de prieteni ori comunități parohiale), o serie de istorisiri orale acreditate cu valoare de adevăr de cei care le povestesc, majoritatea despre morți suspecte și înmormântări după tipicul „de pandemie”, implicând slujbă religioasă în aer liber, costume de protecție și nu în ultimul rând, recalibrarea tuturor practicilor de pomenire pentru a evita aglomerația și rămânerea oamenilor împreună un timp mai îndelungat.

Fără îndoială, așa cum observa și Melissa Leach, etnologii au mult de lucru în vremea pandemiei. Pe lângă subiectele amintite mai sus (scenariile mentale de reacție la starea de traumă și folclorul de pandemie, cu toate segmentele acestuia), prezintă un interes deosebit și modificarea percepției corporale în condițiile obligativității purtării măștii în anumite spații și a reținerii de a ne atinge fizic semenii din cauză că ne-am putea contamina. Însă cea mai importantă temă de cercetare pare a rămâne „monografierea” atentă a realității prezente, căutându-se identificarea mecanismelor de adaptare și a proceselor de transformare a vieții comunitare, în toate aspectele ei, începând de la calendar și rituri și încheind cu alimentația și stereotipurile „de igienizare”. Rezultatele obținute ar putea aduce o contribuție substanțială la înțelegerea crizei sanitare și umane pe care o traversăm, oferind soluții de mediere a acesteia și de regăsire a solidarității comunitare.

Cercetătorii Andrada Iordache și Cristian Mușa culeg informații de teren în cadrul proiectului AIDOMA – Actualizarea interdisciplinară a documentelor manuscrite și audiovizuale din Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. Zona reprezentativă Teleajen, finanțat prin Granturile Academiei Române, 2019; director: CS II dr. Constantin Secară. Comuna Bătrâni, jud. Prahova, 21septembrie, 2020. Foto: Ioana Fruntelată

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

CS I dr. Corina MIHĂESCU, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”

Etnografia morții. Cruceritul în Oltenia

Practicile funerare care atestă manifestarea cultului morților în Oltenia, imaginarul funebru închipuit în simboluri, practici, credințe și superstiții, universul mental exprimat în limbajul unei civilizații rurale, paradigma comportamentului funerar tradițional, atitudinea în fața morții, comportamentele colective în fața sfârșitului existențial, „sistemul” morții în spațiul oltenesc, toate aceste sintagme reprezintă tot atâtea abordări ale cercetării desfășurate în perioada 17-21 septembrie 2020 în câteva localități din județele Olt, Dolj și Gorj.

Anchetele de teren dintr-un vast areal au surprins coerența concepției funerare a lumii oltenești, așa cum este oglindită în ipostazele ei rituale. Obiceiurile care se păstrează își au motivația în credințele și practicile generațiilor anterioare, pierzându-și semnificațiile originare.

Cultul morților. Însemne funerare

„Călătorind aproape prin întreaga Oltenie (...) se poate vedea pe marginile drumurilor o mulțime de cruci izolate și adesea câte mai multe grupate.

Se mai văd apoi cruci vechi, semne de hotare, cum observă călătorul italian Domenico Sestini pe la 1779: «cari nu sunt decât trunchiuri întregi de copaci, rău cioplite cu barda în chip de cruce greco-valahă».

Poate că există o legătură între crucile de lemn din Oltenia (...) și între acele construcții de lemn sau zidărie, cari se văd adesea pe la răspântii, pe drumuri sau pe lângă fântâni (...); ele sunt zugrăvite adesea foarte frumos.” [Pamfile: 1909, 453-454]

Cine străbate și astăzi drumurile Olteniei are surpriza să întâlnească în mai multe locuri cruci: o varietate tipologică aflată în simbioză cu tradiția populară și cu simbolistica creștină.

Crucile nu stau numai în cimitire; ele călătoresc ca gândul în cele mai neașteptate locuri: la drum, la pod, la apă, la cișmea, la punte, pe garduri, în copaci, pe stâlpi.

Sunt cruci memoriale sau comemorative, cruci „de om” (de bărbați) sau de femei, pictate cu sfinți colorați într-o manieră naivă sau cruci simple, „închipuite” doar cu numele și cu îngeri, tot atâtea realizări artistice populare și moduri de a înțelege marile sensuri ale vieții și ale morții, transpuse din mitologia populară într-un decorativism țărănesc.

Crucile călătoare sunt ca luminile aprinse în amintirea celor plecați; aproape niciodată singure, ele se însoțesc, încărcate de sensuri și de povești, fie înfipte în trunchiurile arborilor din care s-au născut, fie la răscruci de drumuri sau la fântâni.

Crucea este semnul care definește modul țărănesc de a numi și de a semnifica moartea.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Odată „slobozită”, ea marchează încheierea ritualului „din ciclul celor care țin de liminalitatea sufletului. Abia după ce i se organizează pomana de șase săptămâni și, mai ales, după ce i se organizează «adăpostul», mormântul devine casă veșnică (...), iar sufletul își poate începe drumul către tărâmul strămoșilor”. [Dorondel: 2004, 162]

Stâlpul, crucea și troița se constituie într-un capitol din etnologia morții, atât prin aspect, încărcătură simbolică sau element de recuzită în „scenariul” morții, cât și prin evenimentul ce compune, prin ritualurile și semnificațiile sale, o fereastră prin care se poate privi în interiorul unei culturi.

Lucrarea de față, dedicată crucilor de mormânt, de drum, de punți, de fântâni, transcrie informația anchetei de teren desfășurate în câteva localități din Oltenia: Bălteni, Moi, Fărcășești, Iliești (jud. Gorj), Valea lui Pătru, Salcia, Argetoaia, Leurdoasa (jud. Dolj), Pietrișu, Baldovinești, Româna (jud. Olt), cu scopul de a actualiza „starea” mentalităților și practicilor actuale legate de cultul morții, precum și etapa în care se găsește vechiul meșteșug al cruceritului față de investigațiile și cercetările de teren derulate în anii 2005, 2015, 2016 în aproximativ aceeași arie a Olteniei, care au vizat, ca și astăzi, într-o perioadă cu profunde transformări descrescătoare ale fenomenului culturii tradiționale, pandemia având consecințe nefaste asupra interesului manifestat față de meșteșuguri și meșteșugari¹, observarea

---

¹ *Anul ăsta cu pandemia am avut vânzare zero. Ca producător sau meșteșugar, am tot lucrat de la Paște până acum, dar marfa nu a fost căutată. Dacă mai continuă doi-trei ani tot așa, meșteșugurile dispar direct. Serios! Trebuie să facem altceva, să ne reprofilăm. În tot anul ăsta nu am câștigat 1000 de euro; dacă stăteam în banii ăștia, muream de foame cu familia. Noroc că am avut strânsi din urmă și am cheltuit acum, da' în viitor nu mai am de unde!* (Inf. Vasile Viorel Frigură, olar, Horezu, jud. Vâlcea, august 2020)

Covidul a adus și încheierea lucrului la noi. Toate comenziile au dispărut. Cuptorul îl am plin cu marfă, dar nu mai ard acum să consum și lemnele degeaba. Am mai făcut acum niște farfurii 13x15 cm tot ca să nu stăm degeaba; trebuie decorate, dar le-am sigilat. Sunt puse sub celofan că nu se mai caută acum munca noastră. Nu sunt nici vizitatori, iar dacă vin, vin doar și se uită.

Dacă nu mai am nicio comandă, copiii mi-au plătit facturile. Acuma câștig doar pentru necesități: facturi, pâine, în rest... nimic. Puțin, foarte puțin. Și aici în Olari, la margine, tot așa - vin vizitatori, iau câte un magnet, fac o poză și atât. (Inf. Elena Țambrea, olăriță, Horezu, jud. Vâlcea, august 2020)

Nu prea am avut comenzi anul ăsta, dar în perioada stării de urgență am primit ajutor pe două luni și jumătate. Asta pentru că suntem autorizați. A fost bine, căci altfel nici datoriile nu aveam de unde să le plătim - lumină, apă, gunoi. (Inf. Costel Popa, olar, Horezu, jud. Vâlcea, august 2020)

Anul ăsta din cauza la pandemie, nici târgurile nu s-au mai ținut.

Noi tot am lucrat, dar marfa e p-acea. Am vândut puțin, ce și ce...

Noroc că avem pensie. Trebuie să te gândești de tânăr și la bătrânețe! (Inf. Maria Iorga, olăriță, Horezu, jud. Vâlcea, august 2020)

Facem oale și nu le vindem (...). Toată lumea are marfă, dar nu are ce să facă cu ea.

Soră-mea Lili are și multă marfă nearsă și zice că deocamdată nu mai cheltuie curent ca să ardă oalele. (Inf. Mihai Bâscu, olar, Horezu, jud. Vâlcea, august 2020)

Marfă avem, da' n-avem cui să vindem. Când o trece și pandemia asta? (Inf. Maria Mischiu, olăriță, Horezu, jud. Vâlcea, august 2020)

Ce e cu Pandemia asta? Că nu mai sunt comenzi. Turiștii sunt tot mai puțini și nu mai cumpără ceramica noastră.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

continutității sau stagnării meșteșugului cruceritului, schimbările survenite referitoare atât la aspectul/prezența crucilor de lemn cu un specific aparte în această zonă, cât și înregistrarea acelor transformări produse în atitudinea, mentalitatea lumii rurale referitoare la practicile tanatologice actuale.

Repertoriul formal, alături de semnificația ritualului funerar, în arealele cercetate reprezintă un cod al universului mental manifestat într-un limbaj specific al civilizației rurale. Analiza însemnelor funerare, a obiectelor și ornamentelor rituale legate de cultul morților constituie o problemă extrem de interesantă „prin perspectiva pe care o deschide spre credințele primare ale poporului român”. [Panea, Fifor: 1998, 21]

Etnologia funerară pe care Romulus Vulcănescu o asociază disciplinei care studiază „relicte etnografice și de artă populară și concomitent reminiscențele folclorice ca documente etno-istorice și proto-române, paralel cu documentele etnografice, folclorice și de artă populară vii care în ansamblul lor exprimă concepția și viziunea particulară românească încă în vigoare despre moarte și post-existență” [Vulcănescu: 1985, 181] trebuie să conțină și etnografia morții din Oltenia atât sub aspectul descrierii obiceiurilor funerare, cât și al etnofactelor și a variațiilor locale.

Un studiu mai dezvoltat de arheologie spirituală având ca teme și motive esențiale reprezentările rituale și însemnele funerare trebuie să conțină atât o tipologie simbolică a monumentelor, clasificarea lor (stâlpul, crucea, troița, puntea, podul), ca elemente de o bogăție simbolică remarcabilă, cu toate coordonatele care le definesc, cât și date legate de practicarea meșteșugului cruceritului: numele dat practicii și reprezentărilor conferite obiectelor, tehnica de lucru, materia primă folosită – esența lemnului, funcționalitatea practicării meșteșugului, registre decorative, paleta cromatică, semnificația obiectelor.

Înțelegerea culturii tanatologice și a stadiului pe care îl traversează în prezent un meșteșug ce are drept rezultat crearea crucii – simbol creștin generalizat cu funcție spirituală locală, dar și cu semnificație specială – au ca suport abordarea comparativă a datelor și informațiilor privind starea acestui meșteșug și sensurile artefactelor sale, bazate atât pe contribuțiile mele anterioare, cât și pe datele recente culese dintr-un teren care-și dezvoltă încă

Eu fac taiere numai cu modele din vechime, cu spicul de grâu, cu teaca de ardei, cu soarele, cu pomu' vieții, cu șarpele, cu pești, cu casa, dar anul ăsta nu s-au prea căutat. Toată lumea a stat izolată.

La Vicșoreanu e pustiu, nu mai e niminea... Târgurile nu s-au mai făcut anul ăsta. Cel de la Iași ba că se face, ba că nu se face... după cum a fost de întinsă pandemia. Și nu s-a mai făcut. (Inf. Ioana Mischiu, olăriță, Horezu, jud. Vâlcea, august 2020)

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

o mentalitate religioasă, precum și o practică rituală actuală prin care se exprimă încă o coerență a gândirii despre un moment ce marchează trecerea din această lume și pragurile către cealaltă.

Redăm în continuare câteva mărturii susceptibile a alcătui un capitol de actualitate din etnografia morții din Oltenia ce explică comportamentele care au ca scop întreținerea legăturii dintre vii și morți prin pomeniri și prin semne de aducere-aminte, riturile legate de agregarea sufletului în lumea de dincolo, riturile post-funerare: ridicarea crucii la 40 de zile, crucea de la slobozirea fântânii, troița din drum sau ridicarea crucii și a punții. Practicile funerare sunt expresii ale sentimentului religios reflectate în credința individului și a comunității, precum și respectarea unui tipar mentalitar grețat pe valorile creștine aflate în simbioză cu tradiția populară.

În creștinismul popular crucile de pe morminte sunt adăposturi ale sufletului.

La noi se fac două feluri de cruci - una simplă pentru la înmormântare, care se numește stâlp. Pe ea se trece numele mortului și se mai scrie „Aici se odihnește robul lui Dumnezeu...”. La șase săptămâni se pune la mormânt cruce cu aripă deasupra. O cruce se pune la bolniță pentru apă, ca sufletul să aibe apă pe lumea cealaltă. Eu vreau să fac o fântână pentru părinți că i-am visat că îmi cereau apă. (Inf. O. C., Lungești, jud. Vâlcea)

„Pe lumea cealaltă vai de creștinul care nu are apă, se vaită Românul, pe de o parte pentru că de sete nu poți răbda cum rabzi de foame, pentru că apă își poate da Românul mai lesne decât mâncare, adecă, mai lesne-i să ajuți la facerea unui izvor.” [Pamfile: 1909, 461]

Credința că sufletul omului este mereu însetat face parte din creștinismul țărănesc al românilor, teama de sete fiind preîntâmpinată cu obiceiul slobozirii fântânii pentru sufletul celui plecat sau cu întinderea și slobozirea punții peste o apă curgătoare. Acest obicei este întâlnit în general în Oltenia de Sud și „întărește caracterul non-familial, comunitar al tuturor ritualurilor funerare în care se folosește apa (...). S-ar putea ca ritualurile privind slobozirea fântânii să fie interpretări populare ale unor practici religioase medievale. Un alt argument în favoarea acestei ipoteze este și prezența preotului la acest ritual, spre deosebire de alte situații în care preotul nu este prezent”. [Dorondel: 2004, 156]

La șase săptămâni se pune crucea și la fântână, când se face pâristasul. Se pune izvorul, adică se curăță fântâna și toronul de la fântână (lanțul - n.n.), apoi se pune găleată nouă și crucea. A murit vecinul meu și familia i-a pus cruce la fântână, cruce la punte. Așa e tradiția la noi, să se pună puntea peste o apă curgătoare, dar se mai pune și peste un șanț acuma. Uneori crucile le mai și pictează. (Inf. C. N. ,Fărcășești, jud Gorj)

Scriitorul de cruci

Eu doar scriu crucile, nu fac și lemnul; scriu sus inițialele: Isus Nazarianul, Regele iudeilor și veșnica NIKA. Când moare cineva le scriu și atât cu numele de persoană. Recent am făcut

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

pentru un unchi al meu. Nu mai fac pictură pe ele. Crucile le face un bărbat care are atelier de lemnărie. Eu doar le dau un fond cu vopsea și le scriu. Pentru că scriu frumos. Înainte se făceau numai de lemn la capul mortului, acum se fac din marmură. Chiar și cele de lemn se cumpără de la Turceni. Înainte se făcea cruce mare de lemn la capul mortului, se băga în pământ, se pune un coperiș frumos, așa cu laterale de lemn. Pe cruce se picta un îngerăș frumos în mijloc, Isus Hristos și veșnica pomenire.

Crucea la fântână se pune la șase săptămâni. Se slobozește o fântână pentru sufletul mortului, ca să aibă izvor, adică să aibe apă pe lumea cealaltă. Slujba se face cu preot.

Puntea se face tot la șase săptămâni. Este o trecere peste o apă sau peste un șanț. Așa se zice din bătrâni, că e trecerea de aici peste viața de dincolo, peste viața de aici în viața de dincolo. Trecerea sufletului în lumea cealaltă. O eliberare!

Înainte se scria și pe capacul tronului numele mortului. (Inf. C. N., Fărcășești, jud. Gorj)

Semne

- Ce reprezintă crucile de pe garduri?
- *Oameni morți! Semne! Și bunica mea era pe gard (crucea bunicii - n.n.), dar au dat-o jos când au schimbat gardul și au pus-o pe stâlp.*

Crucile se pun pentru amintire.

A tot murit lumea în ultima vreme. De născut se nasc tot mai puțini. Într-o vreme am scris și eu cruci. Acum se comandă la cei care se ocupă de înmormântări, sunt firme speciale. (Inf. S. A., Ionești, jud. Gorj)

Toate neamurile de cruci

De ce vă interesează crucile? Că la noi se fac de când lumea și pământul. Se pun după ce moare mortul. Acum se cumpără de la Craiova din târg și aici doar se scrie pe ele, ca ăia nu știu ce să scrie. Când moare un om îi pune trei cruci, așa se pune la noi: una la punte, la trecere, alta la fântână și alta la cimitir. Astăzi nu prea se mai pun decât la cimitir. Acolo sunt toate neamurile de cruci.

Crucile sunt semne în pom, la punte... Așa ne amintim mereu de morții noștri... Acum au făcut canalizare de la primărie și au luat punțile făcute de oameni, dar o să se facă altele ca să treacă mortu' pe ele.

La noi era obiceiul să se pună două cruci în pom pentru același mort; acum nu mai fac decât câte una sau nu mai fac deloc. La noi așa s-a pomenit de când e pământul. Când punem puntea jos, punem și două cruci. În copac au ajuns că au fărâmat ăstia punțile și atunci le-au pus în pomi.

La noi așa a fost moda, cu două cruci.

La cimitir la înmormântare se pune un stâlp mai lung; este diferit de cruce, tot de lemn...

La șase săptămâni se pune cruce mare cu acoperiș din blane. Când se sloboade fântâna se pune cruce, iar popa sfințește. Se fac și colaci. (Inf. C. A., sat Sfârcea, com. Braloștița, jud. Dolj)

Cruci cu sfinți

Au fost mai mulți la noi care făceau cruci. Am scris și eu cruci. Cele cu desen le fac numai oamenii pricepuți, unii care au înclinații la desen. Fac sfinți. Zice că sunt sfinți, dar numai sfinți nu sunt...

Când făceam cruci, puneam numele mortului și scriam: decedat la data de...

La noi așa se pune: stâlp la moarte și cruce la șase săptămâni. Astăzi unii le fac din lemn, alții din marmură.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Mortului nu i se stinge lumina din casa din care a plecat. Rămâne mereu un bec aprins afară. (Inf. L. G., Valea lui Pătru, jud. Dolj)

Crucile și „pandieria”

Pe noi ne apără de boală și crucile ăștia. Ne rugăm la Dumnezeu prin ele, chiar și la cele puse la fântâni. Și apa de la fântână e sfințită, nu numai crucea.

Mai aprindem și lumânări la troiță și de sufletul morților, dar și al nost'. Ne rugăm de sănătate, mai ales acum pe vremurile astea de pandierie sau cum îi zice la boala asta... Eu vorbesc așa cum știu eu, sunt în anul de 80 și e greu la bătrânețe.

Fântâna asta cu icoană a făcut-o o fată cu situație bună, căsătorită la Petroșani. Fântâna a fost în părăsire și tot ea a cumpărat tuburile, tot. Când a terminat lucrul a adus aici unsprezece preoți și au sfințit-o la cramul (hramul - n.n.) bisericii din sat.

La noi se făceau aici și cruciulițe sfințite, vopsite în albastru. Am și acum vreo două-trei. Un om le făcea din lemn, le sfințeam la biserică și în noaptea Paștelui le dădeam de pomană. Eu am dat pentru un cumnat mort, negrijit, nespovedit. (Inf. D. E., sat Moi, com. Fărcășești, jud. Gorj)

Crucile „închipuite” de la Salcia

Salcia este cunoscută în zona Olteniei prin modul în care se realizează legătura permanentă a celor în viață cu cei dispăruți și anume, prin crucile realizate într-o manieră foarte originală. Crucile de aici au fost lucrate de-a lungul anilor de cruceri renumiți care prin muncă, talent și inventivitate au creat un stil unic. Deși sunt monumente funerare, prin diversitatea, formele și culorile lor, aceste cruci alungă parcă sentimentul apăsător al morții. Chiar denumirile și semnificațiile îndepărtează uneori gândul de la scopul pentru care au fost făcute. Există astfel cruci de răscruce, de punte, de izvor, de jurământ, cruci de loc rău, de pomenire, pentru patruzeci de zile, cruci de drum, pristornice, crucițe de piept. Ele sunt lucrate de obicei din lemn de gorun sau de păducel, considerat lemn sfânt, esență tare care face munca mai anevoioasă, dar mai trainică.

După desenul sau „închipuirea” fiecăreia, îți dai seama că aceste cruci nu sunt la fel „pentru om sau muiere”. Ca formă ele seamănă mai degrabă cu niște troițe, cu ornamentică realizată în două registre: cel central, întruchipând pe Iisus Hristos (dacă crucea este pentru bărbat) sau pe Fecioara Maria cu pruncul în brațe (dacă este pentru femeie) și cel lateral, cu rol de cadru, compus dintr-o diversitate de elemente florale, geometrice, solare, foarte frumos armonizate în culori vii, străjuind cele trei sfinte figuri. Astăzi crucile se împodobesc cu mai multe motive și culori decât cele de odinioară, meșterii fiind ajutați adesea la „vopsit” de soțiile lor.

Forma crucii, având mai multe brațe ramificate și arcuite, este încadrată de un acoperiș în două ape, sub care se atârână câte o pomneată. Cimitirul satului, așezat în vârful unei coline, pare un tablou realizat în tonuri și culori vesele, așternute însă peste tristețea ireversibilă a

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

morții. Aceasta este imaginea surprinsă de mine cu ocazia primei mele cercetări de teren, desfășurate la Salcia, în județul Dolj, în anul 1993. [Mihăescu: 1993, 5]

La acea vreme mai lucrau încă trei cruceri din tată-n fiu, apreciați în comunitatea lor pentru respectarea deontologiei cruceritului, oameni de onoare „curați sufletește și trupește, cei mai reprezentativi din neamul lor (...).Harul crucerilor influențează crucea, care, spun ei, putrezește dacă nu este meșterită de un om drept și respectat. Este cunoscut în sat cazul unui crucer care a jurat strâmb. Neamul acestuia s-a stins și chiar propria sa cruce s-a înnegrit și a putrezit. Obiceiul de a pune aceste cruci speciale este încă viu. Cei din Valea lui Pătru sau din Salcia se adresează crucerilor pentru a le construi cruci, pe care le așază în pomii din curte - la baza crengilor - sau pe gard, ori lângă orice punte sau pod. Iată un mod de a marca trecerea prin viață a individului, o modalitate ca acesta să rămână în memoria sătenilor alături de casa lui, de fântâna lui, de izvorul frecventat. În același timp, acest obicei poate fi citit cu o conotație apotropaică, de apărare a mortului pe drumul către lumea de dincolo”. [Constantin: 1993, 8]

Noi avem crucer în sat. El știe să zugrăvească cum trebuie crucile cu Maica Precista și cu Isus Hristos. Înainte erau 30-40 de cruceri aici. N-a existat să moară om să nu aibă cruce la cap făcută de cruceri. Se pune și la punte ca să aibă cum să treacă pe lumea ailaltă; puntea se poate pune și la un om străin.

Când se face fântână nouă și o sloboade, adică o slujește popa, se pune cruce și se face slujbă, se împart colaci de fântână și gârnicioare (căni - n.n.). (Inf. S. B., Salcia, jud. Dolj, 2005)

Când moare un om se pune la capu' mortului cruce mare la cap. La șase săptămâni de la moarte familia mortului mai face două. Tot atunci se face și puntea peste o apă; cele două cruci se pun una la un pom și cealaltă la punte. Crucile nu se deosebesc; de femeie sau de bărbat - au sfinți pictați pe ele și scrie numele mortului. (Inf. E. O., Salcia, jud. Dolj, 2005)

În jurul crucerilor s-a menținut concepția funerară a țăranului, bazată pe credințe și practici străvechi. Pe lângă știința prelucrării, fasonării, îmbinării și ornamentării monumentelor funerare „trebuiau să îndeplinească și severe condiții în ceea ce privește ținuta morală (...). Dacă încălcau interdicțiile, ei își atrăgeau nu numai oprobriul obștii sătești, dar riscau să suporte și consecințele nefaste ale mâniei divine (în special boli grele). Pe de altă parte, era necesar ca toate operațiile prelucrării lemnului pentru cruci, troițe să se efectueze în condiții de abstenență sexuală, de curățenie corporală și vestimentară. Tăierea lemnului din pădure se făcea de asemenea în faptul zilei - când împrejurările erau faste. Începerea lucrului era precedată de invocarea puterii binefăcătoare a cerului”. [Iordache: 1996, 69]

Astăzi, la Salcia, nu a mai rămas decât Paul Balaci care să vegheze cu cruci lucrate de el la căpătâiul celor plecați. Este conștient de menirea lui de ultim crucer dintr-un lung șir, de multe generații și de aceea are grijă să respecte ceea ce a învățat că trebuie să respecte –

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

semnificațiile religioase ale însemnelor funerare, aspectele morfologice și ornamentale ale crucilor.

La noi s-au făcut mereu cruci închipuite, adică cu chipuri mai reale. Sunt închipuite ale noastre; se fac și la Balș (Pietrișu - Baldovinești, jud. Olt - n.n.), da' ale lor sunt mai în flori. Ei au mai schimbat; ale lor sunt născocite de ei. Ale noastre sunt ca alea făcute de tata lu' tata. Așa am pomenit și eu la tata și așa rămân. Am zis și eu odată să mă schimb, da' de ce? Eu trebuie să rămân să lucrez în credința asta a noastră. Pe tatăl meu Dumitru Balaci l-a chemat. Lumea își mai aduce aminte de el pentru crucile cu sfinți pe care le făcea. (Inf. Paul Balaci, crucer, Salcia, jud. Dolj, 2005)

În cea mai mare parte a Olteniei, crucile de lemn sunt diferite: cruci voinicești sau bărbătești și cruci femeiești, diferențele fiind marcate în special de sfinții reproduși pe ele. În Salcia există o relativă libertate de tratare picturală în ceea ce privește chipul sfinților pictați, așa încât cea mai importantă devenea ipostaza în care era înfățișat sfântul; astfel „pe crucile pentru bărbați apărea întotdeauna imaginea lui Hristos răstignit, iar pe cele femeiești - Hristos nu era răstignit. Imaginea Sfântului Gheorghe călare precumpănea pe troițele tinerilor decedați înainte de căsătorie. Alături de sfinți se mai pictau îngeri și serafimi. Greu realizabilă era «Cina cea de taină», pentru că impunea nu numai individualizarea sfinților, ci și reprezentarea pe un câmp ornamental redus a unui număr extins de personaje. În general, imaginea sfinților apărea esențializată, dar nu lipseau complet unele nuanțe, unele detalii concretizate”. [Idem]

Despre ce cruci lucrează Paul Balaci și ce închipuie pe ele ne povestește chiar el:

Eu știu să lucrez stâlpi, cruci de mormânt, cruci de jurământ, cruci mari cu brațe și aripi și crucițe de piept. Ca mărime, de la 15 centimetri, până la doi metri, chiar doi metri și jumătate. Stâlpul însoțește mortul de acasă până la groapă și are un metru și jumătate; mai sunt și crucile de mormânt pe care oamenii le pun la capul mortului fie la înmormântare, fie la trei sau șase săptămâni. Sunt apoi crucile care se pun la marginea drumului, la fântâni, la punți. Punțile sunt niște treceri peste ape sau treceri de pe lumea asta pe lumea de veci sau cealaltă. Se pun două cruci la noi; la alții se pune una, de doi-trei metri de lungă. Noi facem punte mare, de un metru de lată, de doi-trei metri de lungă, ca un pod; la alții se pune doar o singură blană. La noi puntea acoperă o apă sau un șanț măcar.

Puntea se face că-i trebuie celui mort să treacă dincolo și îi pun și o cruce la fântână, lângă apă adică. Se face slujbă cu preotul.

Eu pe toate crucile desenez și pictez așa cum am văzut la tata: sus - Isus Hristos și jos - Adam (sau Isus Hristos și Sfântul Gheorghe călare). Uneori, pe crucile pentru femei fac pe Maica Domnului cu copilul. Pun și soarele și luna și adaug crenguța de brad și flori cu puncte albe. (Inf. Paul Balaci, crucer, Salcia, jud. Dolj, 2005)

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

19 septembrie 2020, la Salcia, de vorbă cu Paul Balaci:

Eu de meserie am fost șofer. M-am apucat de crucerit după ce am ieșit la pensie, dar și până atunci îl ajutam pe tata. Au fost vreo 40 de familii de cruceri aici la noi. Eu am învățat meșteșugul de la bunicul meu, Balaci Ion, și de la tata, Balaci Dumitru. Amândoi au lucrat cruci, dar erau și dulgheri.

Am apucat vremurile când mergeam cu căruța câte o săptămână pe drum: la Cușmir (Cujmir - n.n.), la Vânu Mare, Bălăcița, Oprișor, în Mehedinți. Vindeam crucile pe boabe, pe grâu, pe ce aveau oamenii...

Noi am avut cruceri renumiți aici: Mustătea, Mangu-Popescu, tata. Nu mai e niciunul. Dintre cei care au lucrat în ultimii ani, niciunul nu mai face; unu' a murit, unu' a plecat în Spania, altu' și-a luat tractor.

Oamenii de la noi mai au cruci făcute mai demult, păstrate. Așa le am și eu pe ale mele. Le-am făcut de vreo doi ani și le păstrez în magazie. Pentru mine și pentru soția mea. Eu zic că sunt demne de un meșter crucer; le-am făcut o țără mai frumoase. Mai am și mai mici, pentru punte. Două pentru mine, două pentru nevastă-mea. Stâlpii au dimensiuni mai mici, dar tot în formă de cruce sunt. Pe toate le-am făcut așa cum am pomenit.

Adam se face jos pe toate crucile; si el e făcut ca un sfânt. Sus îl facem pe Isus și pe Maica Domnului. Eu am fost specialist în sfinți. Înainte de a le picta le închipui, adică fac un fel de schiță cu scoaba și în timp, dacă vopseaua se duce, rămâne conturul. După ce am făcut închipuiala, încep să vopsesc crucea. Se dă mai întâi cu galben, după aia le înfloresc. Culorile sunt prafuri pe care le prepar cu lapte, gălbenuș și clei de oase.

De ce se bat cuiele de la stâlp când moare omul? Ca să se pună o pomneată albă, o bucată de pânză albă, ca să stea sufletul acolo în ea. Sufletul e călător și nu trebuie să se rătăcească. Pomneata este un locaș pentru odihna sufletului.

Crucea de lemn este cea mai importantă. Crucea de lemn e primită și sfințită. Ea ține umbră sufletului și înverzește la capul omului. Cealaltă, de marmură sau de metal, se încinge. Acum cam totul se face cu firma de funerare. Te ia, dă cu tine în mașină și... la groapă! Îmi pare rău că nu o să mai lucrez. Mi-ar plăcea să învăț pe cineva să mai facă cruci ca astea ale noastre de Salcia. Crucile noastre închipuite.

Crucea e un semn, ca o săgă!

La Salcia sunt încă multe asemenea semne. Crucile așezate „la răscruciu”, la fântână, la porți sau cele ce se ițesc din copaci, ca și cum ar fi răsărit din trupul lor gata înflorite, creează o comuniune cu cei plecați. Ele sunt, așa cum mi-a spus o bătrână, „neamurile noastre”. Aici timpul începe și se termină cu crucile pictate - copaci mai mici sau mai mari, cu rădăcinile în pământ și cu vârful către cer.

Bibliografie

****Troițele și crucile de hotar, rolul și semnificațiile acestora în viața așezărilor rurale din județul Olt*, coord. Conf. univ. dr. Gabriela Rusu-Păsărin, Colecția „Caietele etnofolclorice ale Oltului”, Editura traditioltene.ro, Slatina, 2011.

Bernea, Ernest, *Moartea și înmormântarea în Gorjul de Nord*, Cartea Românească, 1998.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Ciubotaru, Ion H., *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, București, 1999.

Constantin, Monica, *Cruceritul – aspecte deontologice și funcții posibile*, în „Buletin Informativ”, Centrul Național al Creației Populare, București, nr. 8, 1993.

Dorondel, Ștefan, *Moartea și apa (ritualuri funerare, simbolism acvatic și structura lumii de dincolo în imaginarul țărănesc)*, Editura Paideia, București, 2004.

Iordache, Gheorghe, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. IV, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1996.

Mihăescu, Corina, *Salcia – mărturie a vechilor meșteșuguri*, în „Buletin Informativ”, Centrul Național al Creației Populare, București, nr. 8, 1993.

Mihăescu, Corina, *Crucile pictate – semne și sensuri. Considerații despre crucerit în câteva sate din Oltenia*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, X, In onorem Prof. univ. dr. Ion H. Ciubotaru, Iași, 2010.

Pamfile, Tudor, *Industria casnică la români. Trecutul și starea ei de astăzi. Contribuțiuni de artă și tehnică populară*, București, 1909.

Panea, Nicolae; Fifor, Mihai, *Cartea românească a morții – o hermeneutică a textului ritual funerar*, Centrul Județean al Creației Populare Mehedinți, Drobeta-Turnu Severin, 1998.

Vulcănescu, Romulus, *Mitologia română*, București, 1985.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

CS II dr. Iulia Wisoșenschi, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române

Cultura populară și provocările epidemiei de SARS Cov-2 în anul 2020

Etnoiatria (derivat din sudarea cuvintelor grecești *ethnos*- popor și *iatros*- vraci, vrăjitor) e termenul modern pentru ceea ce în popor se înțelege prin medicină populară sau empirică, o știință practică de o persoană inițiată care urmărea să vindece bolile omului și ale animalelor cu ajutorul unor cunoștințe, abilități și practici rituale speciale, competențe (de diagnoză, prognoză etc.) legitimate de către colectivitatea umană beneficiară ce era guvernată de o viziune și gândire magică (coordonate esențiale ale oricărei culturi tradiționale), cu o vastă experiență de „viață științifică”, fundamentată pe observații, încercări terapeutice și o amplă cazuistică verificată și certificată în timp.

Apariția și răspândirea bolilor epidemice care au decimat, în etape succesive, largi comunități umane au fost menționate de vechile scrieri ale mesopotamienilor și apoi de textele Bibliei. Cronologic, pentru spațiul european, sunt consemnate în istoria umanității câteva valurile de boli pandemice, agresiuni virale sau microbiene cunoscute sub numele generic de ciumă: ciuma de la Roma (secolele al II-lea și al III-lea d.Hr.); ciuma din timpul împăratului Justinian care s-a răspândit dinspre zonele portuare și maritime spre interior și a bântuit întregul teritoriu al imperiului vreme de cincizeci de ani (531-580); flagelul din 1016 extins aproape în întreaga Europă, mai puțin cunoscut față de ceea ce urma să apară peste jumătate de secol, în anul 1348, și anume *ciuma neagră*, cea mai puternică și nimicitoare epidemie care a pustiit vreme de aproape zece ani întregul continent european și asiatic, atingând un nivel de mortalitate de proporții cosmice pentru acele vremuri: 23 de milioane de persoane în Europa și 23 de milioane de indivizi în Asia.

Secolele al XVI-XVII-lea sunt marcate de apariția flagelului în zone diferite din Italia și restul Europei, pe teritoriul românesc ciuma ajungând în anul 1552, anul de domnie al lui Alexandru Lăpușeanu, domn al Moldovei (1552-1561;1564-1568). Secolul al XVIII-lea înregistrează numeroase epidemii de boală contagioasă a căror focare de răspândire au fost Constantinopol, Rusia, bazinul mediteranean, cea mai cunoscută pentru această perioadă fiind ciuma din Marsilia (1720). În țările române, în aceeași perioadă, ciuma izbucnește în Moldova în anul 1735, în timpul domniei lui Grigore Ghica, iar peste mai puțin de un secol, în anul 1814, vestita *ciuma a lui Caragea* (după numele domnitorului fanariot Ioan Gheorghe Caragea), epidemia de ciumă bubonică consemnată în numeroase scrieri ale vremii, face ravagii în Muntenia (1813) și în Moldova (1814). În acele vremuri tulburi, de răspândire a ciumei bubonice (de la mijlocul secolului al XIX-lea), autoritățile sanitare române au creat mai multe

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

spitale de carantină, lazareturi, ce ofereau un spațiu de izolare o perioadă de timp relevantă și echivalentă cu durata de incubare a bolii tuturor călătorilor care intrau și intrau în zonele atinse de pandemie. Secolul al XIX-lea consemnează izolat focare de epidemie în Egipt, Siria, Arabia, Manciuria (ultima în 1910-1911 și cea mai semnificativă), cu excepția ariilor/zonelor endemice din unele țări africane și asiatice.

Astfel, în confruntarea directă și devastatoare cu aceste epidemii, care au curmat de-a lungul secolelor, cu o recurență aproape predictibilă, viețile a numeroase colectivități umane ciurma și holera au rămas pentru oamenii societății tradiționale românești cele mai aprige și nimicitoare boli. Antropomorfizarea bolii declanșate, potrivit gândirii magice, de un *demon al bolii* (cu perechea feminină), este ilustrată pitoresc și eufemistic la nivelul registrului lexical popular românesc: *spurcatul/a, apucatul/a, buzatul/a, mirătorul/rea, colțatul/a, afurisitul etc.*

Personificate sub chipul unei femei bătrâne și uscățive care umbla cu o mătură (ori furcă, coasă – variabile în funcție de ritual) și aducea boala în sat prin umbletul ei pe la casele oamenilor, epidemiile au fost numite eufemistic în limbajul popular *buboasa, teleleica, boala turcilor, Maica bolilor etc.* Trimisă de Dumnezeu „din mânie” pentru a-i pedepsi pe oameni pentru păcatele lor (sau născută dintr-o sursă diferită precum ursită, de la strigoi, de la iele), boala înspăimânta și stăpâna mintea și viața oamenilor care se puneau sub protecția sfântului Haralambie, patron al ciumei, dar și al holerei, și o îndeapărtau prin gesturile de pioșenie și de invocare a milei și iertării lor prin pomeni în zilele de miercuri, vineri și luni, pomeni de haine de adunătură etc.

Grija omului pentru sănătatea sa și a vietăților din ogradă a fost o constantă care l-a preocupat adânc din cele mai vechi timpuri. În mentalitatea tradițională, boala avea o origine supranaturală ce putea veni uneori de la Dumnezeu și atunci țăranul apela la preot spre a-i face maslu sau a-i citi molitvă, însă, când semnele de boală arătau o natură diavolească, provocate de duhuri malefice, omul se îndrepta spre babe descântătoare – tămăduitoare (doftoroaie, meșteroaie, „vrăjitoare” etc.) și vraci, cu un rol important în viața comunității. În spațiul românesc, omul societății tradiționale recurgea la remedii naturale complexe, în care plantele de leac ocupau un loc central. Eficacitatea plantelor cu proprietăți speciale, curative (boz, sulfină, salvie, rostopasca, busuioc, odolean, gălbenele), culese în anumite condiții de timp și spațiu și utilizate în cadrul practicilor de profilaxie magică, era întărită de formule orale de incantație și de invocare a unor divinități protectoare, aspect surprins și descris încă din secolele al XV-lea, în scrierile lor, de numeroși călători străini care au străbătut meleagurile românești în misiuni diplomatice (Francesco Massaro, Papai Pariz Ferenc etc.). Terapeutica populară românească se bazează, alături de credința în forța activă și benefică a cuvântului rostit, a cărui eficacitate rituală se evidențiază în descânțec (o categorie folclorică activă la români, cu o tematică diversă), pe procedee naturiste, pe stimulare psiho-emoțională (autosugestia), pe buruieni și plante de leac, unguente, dezinfectanți etc., însoțite de amulete, talismane, tabuuri (interzicerea

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

rostirii numelui bolii), manevrate și valorizate ritual cu scopul prevenirii, combaterii și vindecării bolilor.

Informațiile despre medicina empirică populară se intensifică începând cu secolul al XVIII-lea, în acest sens putând fi menționată manuscrisul maramureșean al preotului Ioan P. Coman și intitulat *Verșuri, sfaturi. Doctorii, învățăături despre semnele vremurilor*. Secolul al XX-lea a constituit un salt calitativ în cercetarea etnoiatriei prin lărgirea câmpului de investigație științifică și de conturare a principiilor metodologice de către specialiști aparținând unor domenii de activitate diferite: etnologi, botaniști, medici etc. În taxonomia culturii populare românești, dedicate etnoiatriei, se evidențiază numeroase practici tradiționale de prevenire, combatere și vindecare a bolilor clasificate în: *fitoterapeutice* ce aveau la bază prepararea plantelor de leac (afine, calapăr, mușetel, măselarița, hrean, spânz) sub forma infuziilor, tincturilor, unguentelor pentru boli de reumatism, dureri de stomac, urechi, ochi etc.; *organoterapeutice* ce utilizau extracte, organe de animale, tegumente de reptile, eficiente în combaterea mușcăturii de șarpe, de nevăstuică, înțepătura de viespe etc.; *opoterapeutice* ce vindecau bolile cu ajutorul unor substanțe de natură animală sau chimică: unsoare, cenușă, var stins, petrol pentru bube, scabie, amigdalită etc.; *homeopatice* ce presupuneau administrarea gradual și în doze reduse a unor substanțe produse de organismul infestat cu rol de antidot și cu efect de îmbolnăvire în dozaj mare, în boli precum variola la animale (inocularea în zona sănătoasă a unor fragmente de țesut infestat - pustulă), pesta la păsări etc.; *diatermie*, practici tradiționale ce stimulau creșterea temperaturii unor organe prin utilizarea unor adjuvanți de tipul uleiului cald, sare grunjoasă caldă (pentru urechi); spirt, cartof crud ras, mămăligă caldă (pentru durerile de gât) etc.; *hidroterapie* care utilizează apa, încărcată cu proprietăți terapeutice speciale, fiind adusă respectând prescripții rituale de timp și spațiu (apa neîncepută, apa sfințită, apa vie, moartă, apa întoarsă, roua etc.) în diferite feluri: aburi, băi, dușuri alternative pentru diferite afecțiuni etc.; *ortopedie și chirurgie tradițională* implica adânci cunoștințe de anatomie umană și însușirea unor abilități specifice și complexe de tras și legat al oaselor, însoțite de utilizarea unui instrumentar etnoiatic și a adjuvanților adecvați ameliorării și vindecării traumatismelor: scrântit (luxația), ruptură (fractură), tăiatul sub limbă, crestatul în frunte, trepanația etc.; *aromoterapia* tradițională se baza pe întrebuințarea unor arome în îndepărtarea bolilor, precum cele din plante, rășini, esențe etc.; *psihologia sau descântecul terapeutic* consta în manevrarea cuvintelor și a formulelor de incantație cu efect de reacție emoțională asupra bolnavului conștient de eficacitatea rostirii rituale și a practicilor magico-simbolice în contexte situaționale speciale: descântatul de spăriat, de bube, de scrântit, de brâncă, de măritat, de dragoste, de deochi, de dat cu bobii etc.

În societatea tradițională, în practicile de profilaxie a bolilor, doftoroaia utiliza plantele de leac alături de un instrumentar etnoiatic amplu valorizate magic: furculițe, blide, foarfece, fuse, linguri, seceră, topor, ulcele etc. Cu o largă folosire în farmacopeea tradițională, plantele

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

de leac, culese în momente speciale – în noaptea de Sânziene – se întrebuințau cu precădere ca remedii directe pentru sănătatea oamenilor, a animalelor și făceau parte ca elemente cu valoarea magică în practica descântatului. În interiorul lumii satului românesc practicile gestuale, formulele și invocațiile repetitive, riturile întemeiate pe vegetal și virtuțile apei deveneau instrumente terapeutice care salvau trupul și vindecau sufletul celor bolnavi.

Cultura populară, așadar, deținea și utiliza cunoștințele și instrumentarul necesar combaterii și tratării bolilor, mentalul colectiv fiind „pregătit” să facă față imprevizibilului maladiiv. Fără o cultură sanitară, a igienei similară statelor „avansate”, cultura tradițională de la noi viza mai degrabă individul în integralitatea sa, binomul corp-suflet, adică materialitate-spiritualitate, fiind un întreg.

Toate aceste considerente trebuie reevaluate în contextul actual provocat de evoluția ultimei pandemii declarate de OMS în martie 2020. Având în vedere caracterul procesual, dinamica patrimoniului viu, considerăm că fenomenul referitor la impactul pandemiei de Covid-19, consecințele asupra tuturor aspectelor legate de patrimoniul cultural imaterial (în ansamblul său, dar și pentru fiecare domeniu în parte), impactul asupra elementelor de patrimoniu, asupra purtătorilor, păstrătorilor, creatorilor și transmițătorilor, dar și asupra instituțiilor și specialiștilor nu este încheiat. În prezent nu putem apela decât la observația directă a fenomenelor, consecințele pandemiei putând fi identificate, descrise, analizate, studiate, evaluate prin instrumente științifice specifice în mod progresiv. Este indubitabil, însă, că numai după o perioadă semnificativă specialiștii și instituțiile de specialitate vor putea analiza și interpreta prin instrumente specifice consecințele unei maladii generalizate.

Observațiile actuale asupra elementelor culturii populare, a culturii orale nu pot fi, deocamdată, decât observații directe. Folosim în mod intenționat termenul de cultură populară sau orală, atât pentru contextul urban, cât și pentru cel de la sate, cu atât mai mult cu cât, canalele noi de comunicare utilizate de către rețelele de socializare (Facebook, Instagram, Twitter etc.) care apelează la mijloacele moderne de tehnologie sunt canale de comunicare de tip folcloric.

Observațiile directe, realizate de către specialiști și de către instituțiile de specialitate au drept scop diminuarea consecințelor nefavorabile asupra valorilor culturilor populare de la nivel local și național și, în ultimă instanță, diminuarea, pe cât posibil, a efectelor nedorite asupra culturii spirituale a populației planetei.

Patrimoniul cultural imaterial este, în toate domeniile sale de manifestare, unul sincretic prin urmare, abordarea acestuia, chiar și după încheierea situațiilor de urgență și alertă de la nivel mondial și național, va fi una complexă și complicată pentru a face o cercetare temeinică, în măsura în care domeniile patrimoniului cultural imaterial pot oferi o perspectivă de ameliorare a consecințelor în plan cultural, consecințe pe care starea de pandemie de la nivel global le are și le va avea asupra tuturor aspectelor vieții.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Este important să ținem cont de faptul că fiecare tip de instituție cercetează, studiază, abordează fenomenele actuale legate de patrimoniul intangibil în contextul pandemiei, cu instrumente proprii și conform atribuțiilor specifice ale instituției respective (ex: institutele de cercetare savantă, care țin de academiile lumii, au instrumente, scopuri și atribuții diferite față de muzeele de profil, față de centrele culturale, ONG-uri etc.). UNESCO a solicitat statelor semnatare ale Convenției UNESCO pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial răspunsuri la un chestionar vizând consecințele pandemiei recent declanșate asupra patrimoniului viu și ai purtătorilor de patrimoniu, dar și, „poveștile” personale în legătură cu acest tip de patrimoniu, în contextul pomenit. Considerăm, așadar, că fenomenul patrimoniului viu manifestat în situația excepțională în care planeta se găsește solicitată a fi urmărit, în complexitatea, sincretismul și procesualitatea sa, atât din perspectivă diacronică, cât și în sincronică.

Bibliografie:

I-Aurel Candrea, 1999, *Folclor medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*. Studiu introductiv de Lucia Berdan, Iași, Polirom.

BURGHELE, Camelia, *Cămașa ciumei: note pentru o antropologie a sănătății*, București, Edit. Paideia, 2003.

Ministerul Culturii, Cultelor și Patrimoniului Național, Comisia Națională pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial, 2009, *Patrimoniul Cultural Imaterial din România. Repertoriu. I*, București, CIMEC-Institutul de Memorie Culturală.

<https://jurnalul.antena3.ro/vechiul-site/old-site/suplimente/editie-de-colectie/flagel-lipicios-si-mortal-23862.html>, accesat pe data de 25.05.2020;

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

CS dr. Irina BALOTESCU, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”

Epidemie, cultură populară și realități virtuale

Teritoriu-spațiu-timp-context sau despre noile suprafețe ale culturii populare actuale

Sursă imagine: Batsheva Dance Company, instantaneu din proiectului *Virus (Naharin's Virus)* realizat de coregraful Ohad Naharin în 2002.

*„răul venit-a / Cale tăindu-și prin aer noian și câmpii plutitoare”
(Titus Lucretius Carus, *De rerum natura* /” *Despre natura lucrurilor*²)*

Epidemiile nu reprezintă un fenomen nou în istoria umanității; modurile de manifestare și atitudinile omului, privit în individualitatea sa, manifestările comunităților

---

² Lucrețiu, *Poemul naturii*. Traducere în metru original cu un studiu introductiv de D. Murărașu. București, Societatea Română de Filosofie, Colecția Marilor Filosofi, îngrijită de N. Bagdasar, 1933; Titus Lucretius Carus, *Poemul naturii*. Traducere, prefață și note de D. Murărașu. București, Editura Minerva, Biblioteca pentru toți, 1981.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

umane tradiționale, înțelese ca grupuri coagulate organic, în fața acestor maladii depinzând de cultura din care acestea fac parte, iar la nivel social și politic, de măsurile pe care autoritățile le adoptau și le adoptă pentru tratarea și combaterea unei boli propagate la nivel extins. Orice formă de epidemie a produs, la momentul declanșării sale, dar și ulterior, pe durate variate, crize multiple sau o criză stratificată și a determinat reacții ale individului, grupurilor de persoane, ale comunităților umane ori grupurilor umane ample (popoare); reacții la un factor extern incontrollabil sau greu de controlat, invizibil prin facultățile obișnuite ale umanului și dificil de eradicat. Grupurile și comunitățile tradiționale, indiferent de tipul de societate din care fac parte, de forma de organizare comunitară sau de suprastructurile de autoritate și conducere care, de-a lungul timpului, au impus norme și au luat decizii cu impact asupra acestora, dețin, *a priori*, un tip de cunoaștere care determină reacții individuale, de grup ori comunitare coerente și similare sau chiar uniforme. Indiferent dacă ne referim la normele intrinseci ale unei comunități date sau la normele impuse acesteia de către factori de autoritate, individul „tradițional”, grupul și comunitatea tradiționale se exprimă prin: acțiuni și reacții conforme cu principii, practici, cunoștințe și credințe comune, însușite, „partajate”, recunoscute și în care persoanele se identifică, se recunosc, fie și numai parțial, dacă ar fi să privim către contextul actual al culturii populare. Toate acestea reprezintă surse de securitate, solidaritate, încredere, putere, predictibilitate. Comunitățile tradiționale, așadar, dețin modalități previzibile și securizante de manifestare în fața bolii, fiecare membru al comunității reprezentând o parte organică dependentă de organismul-comunitate în integralitatea sa, de ceilalți membri ai grupului și de relația organică, vie, continuă dintre aceștia. Comunitatea reprezintă un sistem organic care „face față” în funcție de propria „imunitate” la „agenți externi” sau „străini”, în cazul nostru la o epidemie provocată de un virus³. Experiența umanității în fața epidemiilor cunoscute din Antichitate și până astăzi a arătat, atât cât dovezile ne permit o cunoaștere adecvată, că populațiile, grupurile umane, indivizii afectați de astfel de boli au fost „tratați” conform cutumelor comunitare prin administrarea de tratamente specifice medicinei (populare, îndeosebi) însoțite de practici specifice, inclusiv izolarea extracomunitară, cu sau fără stigmatizarea adiacentă a persoanei/a persoanelor atinse de boală, în scopul principal de a feri

³ „Virusurile* sunt agenți infecțioși de natură nucleoproteică care se disting net de sistemele biologice prin caracteristicile unice structurale, biochimice și funcționale. Particularitatea lor constă în organizarea de tip acelular, iar cea funcțională rezidă în faptul că virusurile se exprimă ca entități genetice nu numai în interrelație cu sistemele biologice. Caracterele structurale și funcționale unice reies indirect și din faptul că virusurile nu sunt incluse în niciunul dintre sistemele de clasificare a lumii vii.

*Etimologic, denumirea de «virus» vine de la cuvântul grecesc «ios», al cărui sens este „otravă de natură biologică”. Prin latinizarea acestui cuvânt a derivat noțiunea de «virus» (s.a.), în Carmen Chifiriuc, Gr. Mihăescu, Veronica Lazăr, Microbiologie și virologie medicală, Editura Universității din București, 2011, p. 432

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

și salva restul grupului, așadar atât ca prevenție, cât și modalitate reactivă la manifestarea bolii. În spațiul culturii tradiționale românești, „partea” bolnavă, vătămată era tratată „în afară” în unele situații, această ex-comunicare fiind mai degrabă așezarea la distanță fizică de comunitatea-nucleu. Ea nu reprezenta o izgonire, o extragere a individului în afara comunității, individul fiind „așezat” într-un spațiu fizic dedicat, în așa fel încât restul corpului comunitar să fie „ferit”, protejat, securizat. În alte regiuni ale planetei excomunicarea și puternica stigmatizare nu pot fi ignorate; manifestările umanului în fața semenilor atinși de boală se află în corelație cu epoca, cultura, regiunea geografică, normativele politice ale vremurilor respective.

Astăzi, cel puțin la nivelul retoricii oficiale, traversăm o epocă în care se militează încă pentru lipsa discriminării de orice fel, care aclamă drepturile omului, accesul la sisteme de educație, sănătate, dreptul la cultură și alte asemenea stindarde nobile, adesea flamboaiante, dar negate de realitatea eterogenă a planetei; la rândul ei, aceasta din urmă este tot mai atacată de războaie vizibile sau subtile și insesizabile, de maladii, abuzuri, manifestări injuste de autoritate, manipulare, discriminare de „rasă”, etnică, geografică, religioasă, de gen, de statut social și categorie profesională etc., neglijență față de starea generală a planetei (a se vedea schimbările climatice de la nivel global, dar și dezastrele ecologice) și față de individ ca parte vie a planetei, ca faptură semnificativă pentru specia umană, o specie care, dincolo de scopul irațional al supraviețuirii se impune prin ceea ce generic numim „cultură”, indiferent de tipul și manifestările acesteia.

Demersul nostru de față are în centru fenomenul pandemiei actuale, raportate la factorii denumiți și recunoscuți ca: *teritoriu, spațiu, timp, context, realități virtuale* de manifestare a indivizilor, grupurilor umane, comunităților tradiționale, comunităților umane mari (popoare). Nu ne propunem să pornim de la definițiile termenilor (o vom face într-un material ulterior), ci să punem în relație „minimală”, la o primă observație, cultura populară cu termenii enunțați. Ne preocupă explicit fenomenul complex provocat în plan social și cultural de pandemia indusă de virusul SARS Cov-2, denumit simplu *coronavirus*, după familia de virusuri din care face parte, o epidemie manifestă la nivel planetar, care, în mod previzibil, afectează atât comunitățile asumate tradiționale, cât și toate celelalte grupări din: metropole, comunitățile citadine, comunitățile din orașele mai mici sau cele din afara orașelor, din mediile preorășenești ori rurale, grupurile umane din comunități mai puțin dezvoltate economic (a se vedea multe dintre statele din zona Asia-Pacific, dar și alte state de pe planetă, în care calitatea vieții nu se află în topurile statisticilor globale actuale). Asistăm, așadar, la o maladie planetară, în care omul contemporan, indiferent de regiunea geografică și mediul social în care trăiește, se manifestă, lucrează, creează, transmite (cunoaștere, practici, valori), este nevoit să facă dovada a ceea ce el a devenit în mileniul al treilea, prin suma datelor pe care le deținea anterior la

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

nivelul cunoașterii, comportamentului, atitudinii, imaginației și creației, față de o situație „de criză”.

Spre deosebire de celelalte epoci în care manifestările umanului în plan social, comportamental și cultural aveau o desfășurare atașată unui teritoriu mai restrâns sau mai amplu (o localitate, o zonă, o regiune, un continent), așadar se puteau raporta la o descriere de „suprafață” înțeleasă în sens textual, cu limite și contururi fizice, epoca în care ne situăm aduce ca noutate realitatea digitală, mediul online, înțelese în alternanță, dacă nu în opoziție cu realitatea concretă, perceptibilă senzorialului nostru comun. Această nouă paradigmă specifică lumii în care trăim modifică în maniere ce se cer a fi investigate, cercetate și interpretate, raporturile omului tradițional trăitor într-un grup sau într-o comunitate tradiționale, cu lumea, cu sine, cu indivizii din aceeași specie, dar și cu suprealul. Așezarea omului în concret, într-un spațiu fizic și un timp anume sunt relativizate de situarea lui într-un context în care acestor dimensiuni li se adaugă în mod constant, programat și cu metodă, mediul online, digitalul și implicit o lume a posibilităților „realiste” sau doar imaginate și imaginate, deci o lume suprastratificată și interconectată de virtualități.

În acest context în care dimensiunile-reper devin etaloane relative, în care realitățile faptice și senzoriale, cele impuse de structurile de manipulare, cele digitale devin simultan funcționale, ne putem interoga asupra rolului unor așa-numite „nucleu tari” – structurile de cultură populară – care, pornind de la datele enunțate mai devreme, ar trebui să ofere elemente de stabilitate, securitate, apartenență, identitate, previzibilitate individului tradițional, purtător, creator și transmițător de informație, cunoaștere, valoare, imaginație ș.a.a., dar și celui care, fără a-și asuma o astfel de apartenență „comunitară” intră în contact și eventual, prin „contagiune” poate prelua parte din ceea ce individul tradițional poartă și transmite. Nu există persoană situată în afara culturii populare, dar raportarea persoanelor la propria cultură poate fi astăzi rediscutată, fie și numai dacă ne gândim la noile curente ce pledează pentru redescoperirea tradiției și resemantizarea și recontextualizarea acesteia.

În epoca actuală, termenul de *virus* este utilizat în mai multe planuri. În domeniul tehnologiilor electronice, *virusii* (formă de plural aflată în variație liberă cu *virusuri*, termen medical) sunt atacanți construiți pentru a se insera fraudulos, abuziv, „țintit” prin voința și abilitatea unor grupuri de autoritate ilicită sau doar discretă, specializate, încălcând regulile sistemelor funcționale, deteriorându-le, persiflându-le sau, în cazuri extreme, putând fi asociate actelor de terorism internațional, în care sunt atacate sisteme naționale de securitate, sănătate, educație, justiție ș.a.a. Odată afectat, sistemul trebuie „reparat”. Sistemele care beneficiază de programe de tip antivirus sunt mai rezistente și descurajează atacatorii care, însă, își pregătesc noi modalități de distrugere sau vătămare a sistemelor care funcționează potrivit unor reguli, unui program, unui algoritm. Unii virusi care invadează sistemele electronice poartă, desigur, nu întâmplător, nume de războinici și conchistadori, fapt care confirmă ideea de atac, de luptă

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

ofensivă cu scop de distrugere și cucerire a unui teritoriu de către o altă materialitate decât cea „naturală”, realitatea mediilor electronice create „artificial” (în care timpul este utilizat, adesea la alte viteze, iar spațiul se reconfigurează intangibil). Alte denumiri scot la iveală o întreagă idee din spatele creării și punerii în acțiune a acestora⁴. Structurile atacate sunt mecanisme la rândul lor construite pentru a fi funcționale. Virusurile atacă sisteme în scopul de a împiedica funcționarea permanentă sau temporară a acestora, având la bază principiile biologiei, în care o formațiune străină atacă un organism cu funcții și legi clare și cu un sistem de apărare, deci cu o imunitate proprie, dobândită, întreținută și păstrată, transmisă organismelor descendente prin mecanisme genetice, ereditare.

În mod similar, fără a copia *tale quale* modelul biologic, credem că un grup sau o comunitate așa numit „tradiționale”, constituite conform principiilor de viață de care pomeneam la început, pot fi contexte ale unei imunități tot mai atacate în lumea actuală în care ne situăm. O imunitate, așadar, dobândită, transmisă, cultivată și care, într-o oarecare măsură se va reflecta în descendenții comunităților actuale, iar la nivel „macro”, se va reflecta în oamenii din viitor, fie aceștia locuitori ai Terrei, fie trăitori ai zonei extra-terestre, după cum nevoile, aspirațiile și posibilitățile oamenilor din viitor le vor impune. Epidemia face referire la extinderea masivă a unei maladii, o extindere cu dublă direcție: pe de o parte, se referă la numărul ridicat de indivizi afectați (persoanele sunt privite statistic, drept numere, cazuri, elemente cuantificabile numeric), iar pe de altă parte se referă la teritorii sau regiuni geografice ample (o cartografie planetară, am spune). Epidemia, indiferent de baza ei biologică-virală sau bacteriană afectează indivizi/persoane, grupuri, comunități, populații, situații/situații în spații identificabile geografic. Asocierea persoanelor, grupurilor, comunităților, populațiilor cu teritoriile fizice pe care trăiesc, lucrează, creează, deci pe care se manifestă ca persoane și ca parte a unor grupuri legate organic, face posibilă identificarea, cercetarea, descrierea, interpretarea culturii populare (și nu doar a ei) într-un context dat: istoric, cultural, spațial, temporal. Pandemia de SARS CoV-2 a determinat, dincolo de consecințele psihologice, emoțional-afective, atitudinale, de interrelație a individului, monopolul comunicării în mediul online, un mediu (adesea termenul sinonimic pentru *mediu online* este cel de *spațiu online*) care

⁴ Denumirile virușilor informatici sunt stabilite conform unor clasificări impuse de producători, acestea fiind general valabile, dar parțial acceptate. Fiecare virus, exact ca în biologie, atacă sistemele diferențiat, specializat sau poate produce atacuri simultane de sistem integral (ex: ștergere de date, blocare software, atac hardware etc. Clasificarea virușilor informatici este una complexă: viruși software de *boot*, de legătură, cu infecție multiplă de atac binar, viruși de macro, viruși campioni, polimorfi, detașabili, paraziți, rezidenți, nerezidenți, viruși criptografici; viruși hardware de „upgradare”, atac al memoriei sistemului, a componentelor etc. Un întreg „univers viral” gestionat de sistemele de programare, denumit sugestiv prin atribuirea denominațiilor care confirmă relația sistemelor informatice, intangibile și ele, cu sistemele din sfera umanului: *Troia, Cernobâl, Melissa, Bubble Boy, Love Bug*, denumit și *ILOVEYOU* etc.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

își are propria materialitate și care s-a impus și a fost impus în regiunile geografice în care avansul tehnologiei a făcut posibil acest lucru.

Relativ recent, odată cu dezvoltarea rețelelor de socializare, termenul de „viral” a ajuns să desemneze o acțiune, un fapt, o imagine, o expresie cu efect asupra senzorialului, cu o largă difuzare și cu un impact deosebit de rapid și de extins în rândul unei categorii umane largi, în general nediferențiată după criterii de vârstă și gen. O propagare pandemică, am putea spune în cazul informației greu de controlat, combătut, argumentat, confirmat sau negat, mai ales în cadrul sistemelor de manipulare care apelează adesea la cultura populară ca factor și context de „accesare” a individului și a grupurilor umane. Virusul are ca principiu de „atac” nerespectarea diferențelor considerate discriminatorii în unele contexte (criterii de natură culturală, socială etc.), dar poate ține cont, în acțiunea sa, de date biologice precum: vârstă, gen, maladii preexistente și predispoziții la boală, ereditate, deci factori eminent biologici, a căror chimie reprezintă latura concretă a contextului de manifestare a virusului și, în sens larg, a epidemiei. Comunicarea persoanelor, a grupurilor și a comunităților în spațiile digitale nu este nouă, însă opiniile în favoarea și defavoarea acesteia, grija pentru efectele nedorite, puțin previzibile pe termen mediu și lung au făcut loc, în pofida unor voci puternice, „dominației” Internetului⁵ și mediilor de comunicare; o mass-media extinsă, așadar. Pretutindeni pe planetă, de la statele considerate cele mai puțin performante economic sau ca standard al calității vieții, până la cele mai avansate, puterea Internetului și a mediului online, adică a celui care funcționează „conectat” în mod controlat, dar nu neapărat imposibil de scăpat controlului este de neignorat. Categoriile de gen și de vârstă, la o privire de ansamblu, sunt prinse laolaltă, ca și categoriile sociale și profesionale, care, desigur, se pot manifesta diferit în și față de mediul online, fapt observabil mai ales de după trecerea instituțiilor publice, centrale și locale, dar și a celor private și a ONG-urilor în spații digitale dedicate; astăzi, instituțiile dețin sau închiriază „domenii” pe care le „încarcă” informațional, comunicând și comunicându-se unui public (cititor, observator, analist, interpretativ etc.) *de facto* „infini”. Spațiul fizic, geografia ca suprafață de manifestare concretă a fenomenelor de esență materială și imaterială (dacă ar fi să ne raportăm la ceea ce astăzi numim *patrimoniu cultural imaterial, intangibil* sau *patrimoniu viu*) are o extensie sau o alternativă în mediul online, în suprafețele-domenii-platforme ale mediului acestuia, un mediu cu o materialitate specifică. De la „persoane fizice”, până la persoane „juridice”, autorități, medii savante, academice sau de amatori, „oameni simpli”, toate aceste categorii de

⁵ Inițial, în anii 1980 *Internet* denumea rețeaua de calculatoare a Departamentului de Apărare a Statelor Unite. Termenul era folosit încă din 1972 pentru orice sistem de acest tip. Începând cu anii 2000, *Internet/internet* a fost folosit, în general, pentru a denumi rețeaua mondială de comunicare electronică; în această accepțiune folosim și noi termenul, aici.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

comunicatori dețin adrese electronice destinate transmiterii de informații în sistem, cel mai adesea în sistem de reciprocitate.

În data de 7 mai 2020⁶, UNESCO a lansat o platformă online destinată patrimoniului cultural imaterial, considerat, pe bună dreptate, afectat de pandemie (izolare, carantinare și, implicit, imposibilitatea manifestărilor tuturor faptelor și fenomenelor specifice culturii populare, fenomene dependente de manifestările firești ale persoanelor care le determină, întrețin, păstrează, recrează și transmit). Platforma lansată, pe de o parte, un chestionar adresat celor 179 de state semnatare ale Convenției UNESCO pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial, cunoscută și drept *Convenția UNESCO 2003*, cu privire la impactul pandemiei recent instituite la data respective asupra patrimoniului intangibil. Pe de altă parte făcea vizibile manifestările locale și regionale din zona patrimoniului cultural imaterial, prin evenimente și informații anunțate în mediul său online. Statele, comunitățile, decidenții identificaseră „soluții” de moment, transferând pentru situația excepțională, informările în sistem la distanță, prin comunicarea electronică, în timp ce alte manifestări specifice culturii populare legate de comunitățile locale, aveau să fie anulate, prin deciziile de izolare, carantinare sau doar distanțare fizică. Numeroase manifestări științifice referitoare la patrimoniul cultural imaterial au fost organizate în același sistem al comunicării în rețea, în mediul online. Au fost, din martie și până în prezent, dezvoltate aplicații, platforme, toate menite să „ajute” reconectarea indivizilor, a grupurilor, între ei/între ele și reconectarea la un tip de viațuire habitual, cu noi reguli de comunicare, acțiuni și interacțiuni, lucru, manifestare, creație. Teritoriile geografice de manifestare comunitară au fost în mod excepțional și – de presupus pentru o durată limitată – înlocuite, în anumite situații, cu teritoriile teoretic infinite ale realității din mediul online. Teritoriile geografice, spațiul și timpul, mediul natural, contextele de manifestare a vieții și a vieții comunitare, în laturile sale materială și spirituală au fost afectate în „utilizarea” lor de către reprezentanții umanului. Toate au părut, cel puțin în primă instanță, golite sau sărăcite de prezența umanului, cu toate fenomenele pe care acesta le provoca, manifesta și transmitea. În statele în care cetățeanul și noncetățeanul sunt conectate la această altă realitate se observă amalgamarea comunităților tradiționale cu alte tipuri de grupuri și grupări, organizate după interese, scopuri, nevoi, altele decât cele specifice comunităților tradiționale. O amalgamare manifestă la nivelul de ansamblu al socialului și la nivelul raportării factorilor de autoritate la aceste comunități, ignorând adesea că reacțiile-acțiunile, manifestările persoanelor și grupurilor umane mai mici sau mai mari sunt dependente de cultura din care acestea provin. Geografia lumii, asociată culturilor care o populează, făcând-o vie, a fost topită

⁶ Platforma poate fi consultată la adresa: <https://ich.unesco.org/en/living-heritage-experiences-and-the-covid-19-pandemic-01123>.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

la nivel global prin abordări uniforme care au avut la bază grija pentru sănătatea și integritatea individului, deci a supraviețuirii lui ca specie și mai puțin grija pentru viețuirea lui în teritoriul, locul, spațiul, contextul din care acesta face parte alături de cei de care se află „legat” prin fire văzute și nevăzute. Firul conector al spațiului on-line a fost și este deocamdată unul identificat drept soluție planetară. În unele situații, comunitățile umane se reunesc în astfel de spații ecranate pentru a reflecta manifestări ale culturii specifice realității „analogice”. Există și situații în care se organizează evenimente festive în mediul online, înlocuind, pentru moment realitatea *de facto*. Odată zarurile aruncate, este greu de presupus că revenirea la un context inițial în care comunitățile se manifestau ar mai fi posibil. Alternativa așa-numitelor comunități online (în care, de pildă, grupuri de performeri, femei cel mai adesea) se conectează pentru a partaja tehnici de lucru: țesut, cusut, modele decorative etc. sau pentru a realiza expoziții, ca forme de punere în valoare a unor manifestări sau obiecte tradiționale la comunitățile cunoscute drept „tradiționale” riscă să creeze confuzii. Dacă ar fi să ne raportăm numai la discursurile oficiale, care folosesc o terminologie deja bine cunoscută și larg difuzată, așa cum se întâmplă și cu textul Convenției 2003, inclusiv cu Directivele operaționale ale acesteia, constant actualizate, vom observa că nu există definiții pentru termeni precum: *comunitate, grup, teritoriu, spațiu*, deși sunt pomeniți în mai multe articole ale textului Convenției. Desigur, domeniile etnologice și cele conexe, dar și accepțiunile nuanțate date de specialiști pot aduce clarificări în acest sens, însă nu și o înțelegere unitară a fenomenelor la care fac referire, fapt care produce deja consecințe în cultura populară contemporană. Cum nu există, în limbajele politice și juridice impuse de Convenția 2003, glosare care să ghideze o abordare unitară și uniformă a culturii populare (poate că nici nu este de dorit!), ne putem imagina extensii terminologice care să producă efecte asupra înțelegerii culturii populare, a comunităților păstrătoare și transmițătoare de valoare specifică. Cultura populară contemporană a depășit paradigma înțelegerii tradiției ca pe un dat pietrificat, bine situat într-un context descriptibil, într-un spațiu limitat (teritoriu, mediu natural) și într-un timp posibil de identificat. Astăzi limitele sunt tot mai îndepărtate de centru și adesea fluide și în mișcare. Cultura populară înregistrează manifestări și fațete noi, iar pandemia declarată de OMS în martie 2020 ajustează realitatea la posibilitățile de stocare și comunicare teoretic infinite ale indivizilor și grupurilor umane. Digitizarea masivă, ca un deziderat planetar – reacție la necesitatea stocării de date esențiale generațiilor actuale și viitoare reprezintă un factor nou care acompaniază memoria individuală și pe cea colectivă. Fotografiiile și înregistrările video și sonore sunt, astăzi, pe planetă, într-un număr imposibil de cuantificat, colectarea datelor, clasificarea, selectarea, interpretarea lor fiind tot mai dificilă, depășind constant numărul indivizilor specializați în astfel de demersuri adesea savante. Stocarea informației de orice tip se realizează pe suporturi variate, adesea sofisticate, de dimensiuni variabile, de multe ori portabile, fapt care deschide omului orizonturile unor posibilități nelimitate și ale unei lumi fără granițe. La nivel global, sunt

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

încurajate încrederea în sine, confortul individual, starea de bine în sens larg, de la binele fizic, de ordin sanitar, până la cel psihologic și emoțional. Sunt încurajate respectul față de mediu, grija și protejarea față de floră, faună, față de planetă, respectul alterității, dar și al propriei persoane, elemente, principii, valori care, adesea, în mai multe regiuni ale planetei, mai mari sau mai reduse, nu sunt neapărat similare cu cele ale culturilor tradiționale. Epidemiile, prin limitarea, justă sau nu, a unor libertăți de expresie și manifestare umană, pun individul și grupul din care acesta face parte organic, în situația de a nu mai putea exprima conform normelor firești, naturale, un sistem de viață care pe om îl reprezintă și în care acesta se recunoaște.

Printre cele mai „atacate” manifestări specifice individului tradițional, mai mult sau mai puțin angrenat astăzi, în mod conștient în sistemul culturii din care face parte, limitarea libertății religioase, prin imposibilitatea de participare la acțiuni și manifestări consacrate unui spațiu și timp anume, în care partajarea cu membrii comunității este indispensabilă, determină reacții observabile în rândul indivizilor și a comunităților. Individul, chiar atunci când acceptă regulile noului context, acționează în baza unui mecanism mult mai puternic, care se (re)activează în momentul în care elemente ale culturii tradiționale din care face parte (fie ca participant activ: practicant, fie ca participant pasiv) riscă să devină imposibil de exprimat.

La nivel global, „măsurile” de reacție, adică de luptă, combatere, dar și de prevenție au fost, în linii mari, la extreme. Majoritatea statelor planetei au recurs la metode dovedite de tradiția medicinei și de datele sociologice și culturale din trecut: izolare, carantinare, tratarea persoanelor bolnave cu medicație omologată la momentul utilizării (uneori abordând, cu riscurile de rigoare, tratamente alternative). Cealaltă atitudine a vizat numai câteva state care au considerat că o imunizare în masă a populației de pe un teritoriu dat ar fi maniera adecvată de adaptare a organismului uman și implicit a ființei umane la un nou virus al cărui tip era deja cunoscut specialiștilor din întreaga lume. Există demersuri în cercetarea medicală pentru identificarea acelor tratamente de prevenție și de tratare a virusului actual. În ciuda alianțelor statale, a uniunilor politice dintre guverne, în favoarea omului și a multiplelor sale drepturi, se remarcă în anul 2020, mileniul al treilea, o distanță între dezideratele oficiale și acțiunile ce scot la lumină atitudini concurențiale, lipsă de loialitate, interese economice și de putere, aceleași dintotdeauna. La nivelul strategiilor mondiale, regionale și naționale cu privire la protejarea comunităților purtătoare de cultură populară și la patrimoniul imaterial în sens general, acestea sunt puțin numeroase și de un impact imposibil de cuantificat în prezent. În ce măsură, astăzi, cultura populară se va manifesta și în ce manieră va reprezenta un nucleu tare pentru lumea actuală și pentru cea din viitor, un punct de sprijin în apele și curenții viitorului sunt chestiuni care nu pot fi decât speculate. În ultimii ani mai ales, Convenția UNESCO 2003 aduce în atenția comunităților, a specialiștilor, a statelor, domenii noi care nu erau înțelese drept conexe celor etnologice: *pacea durabilă, mediul durabil, sursele de apă potabilă*, toate fiind abordate diferit sau omise tacit, fie pentru că nu sunt considerate relevante și nici conexe patrimoniului

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

intangibil din anumite state, fie din lipsa capacității de a gestiona astfel de „provocări”. În plus, la impunerea acestor noi direcții, menite să nuanțeze referințele patrimoniului intangibil, nu au fost chestionați specialiști din toate regiunile planetei sau au avut întâietate dezideratele politice, în defavoarea opiniilor specialiștilor. Comunitățile, în multe contexte, au rămas „obiect” al unor decizii, niște piese în jocurile strategice ale liderilor mondiali. Tensiunile din cadrul grupurilor umane, nevoile de subzistență și cele spirituale nu pot fi decât accentuate, în viitor, de limitările pe care un context epidemiologic manifestat la nivel global le aduce; deși toate epidemiile cunoscute până în prezent au adus schimbări în cutumele și în viața oamenilor, tindem să credem că pandemia actuală va afecta cultura populată actuală poate mai semnificativ și mai divers decât epidemiile trecute. Noile canale de comunicare în mediul online și avansul tehnologic au permis nu doar o comunicare specifică și continuă între indivizi și o difuzare inepuizabilă a informației, dar au făcut posibile funcționarea unor strategii de manipulare la nivel de grupuri umane mari, au afectat date fundamentale ale umanului: credințe, practici, ritualuri, forme de manifestare artistică ori de divertisment ceea ce credem că a determinat și că va determina în continuare consecințe mai puțin favorabile în plan social, cultural și comunitar.

Ne putem imagina, oare, lumea viitorului atinsă de un nou „cataclism”, produs în realitatea mediilor online, în realitățile virtuale? O deconectare bruscă, de durată sau definitivă de la Internet – care, de altfel, ar putea părea astăzi utopică și de neacceptat –, urmată imediat de inutilitatea utilizării oricărui device produs de noile tehnologii, ar provoca nu doar haos și anarhie la nivel universal, în toate domeniile existenței cotidiene, ci ar produce un impact imprevizibil asupra psihicului, al mentalului uman, individual și colectiv. Ce s-ar întâmpla în situația în care, privat de conectarea permanentă, omul ar rămâne doar cu sine și cu prezențele concrete ale celor de lângă el, în dimensiunile fizice ale planetei? Va putea oferi cultura populară, prin structurile și modelele ei, o cheie pentru deblocarea unui mediu salvator? Speculațiile, demonstrația, observația pură își dispută aceeași arie versatilă de cercetare. Atâta vreme cât labirintul este deschis, el poate duce oriunde.

Bibliografie selectivă

BESSY, Christian et Chateauraynaud, Francis, *Experts et faussaires : pour une sociologie de la perception*, Paris, Métailié, 1995;

BLONDIAUX, Loïc, *Le Nouvel Esprit de la démocratie. Actualité de la démocratie participative*, Paris, Seuil, 2008;

BRITO, J.P. „Le patrimoine immatériel: entre les pratiques et la recherche” în Jean Duvignaud et Chérif Khaznadar (dir. de publications), *Le patrimoine culturel immatériel. Les enjeux, les problématiques, les pratiques*, Maison des Cultures du Monde, Paris, 2004;

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

- BURGHELE, Camelia, *Cămașa ciumei: note pentru o antropologie a sănătății*, București, Edit. Paideia, 2003;
- CANDREA, I.-Aurel, *Folclorul român medical comparat. Privire generală. Medicina magică*, sutdiu introd. de Lucia Berdan, Iași, Polirom, 1999;
- CHIFIRIUC, Mariana Carmen, Grigore Mihăescu, Veronica Lazăr, *Microbiologie și virologie medicală*, București, Edit. Universității din București, 2011;
- DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, trad. Marcel Aderca, postf. de Cornel Mihai Ionescu, București, Edit. Univers Enciclopedic, 2000;
- ISPAS, Sabina, *Cultură orală și informație transculturală*, București, Ed. Academiei Române, 2003;
- RUDOLFF, B., „Local Identity on the Global Stage: The Challenges of Representing Diversity”, în *World Heritage and Cultural Diversity*, 2010;
- RAUTENBERG, Michel, Micoud, André, Bérard, Laurence *et al.* (dir.). *Campagnes de tous nos désirs : patrimoines et nouveaux usages sociaux*, Paris, Éditions de la Maison des sciences de l’homme, 2000;
- STENGERS, Isabelle, *Au temps des catastrophes: résister à la barbarie qui vient*, Paris, La Découverte, 2009, 2013;
- MAUSS, Marcel, „Les techniques du corps ”, în *Techniques, technologie et civilisation*, Paris, PUF, 2012;
- SERVIGNE, Pablo et Stevens, Raphaël, *Comment tout peut s’effondrer. Petit manuel de collapsologie à l’usage des générations présentes*, Paris, Éditions du Seuil, 2015;
- STOICESCU, Adrian, „Homo Digitalis – in Search of a Patterned Usage Identity”, în *Informatica Economică*, vol. 19, nr. 3/septembrie, 2015, p. 68-79;
- TAYLOR, Charles. *Multiculturalisme. Différence et démocratie*, Paris, Flammarion (coll. *Champs essais*), 1994 [1992];
- TOADER, Radu, „Provocări ale zilelor noastre în cercetările etnologice”, în *Deschideri etnologice. IN HONOREM Sabina Ispas la 75 de ani*, București, Editura Etnologică 2016, p. 63-68.

CS drd. Anca-Maria VRĂJITORIU-ENACHE, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”,

Sărbătorile pascale în anul 2020. Câteva observații

Hrana preparată cu ocazia Sărbătorilor Pascale reprezenta o adevărată probă de iscusință pentru femeia din satul tradițional. În cazul sărbătorilor de anul acesta, contextul a fost unul cu totul deosebit, iar oamenii, atât mireni, cât și preoți, la sat și la oraș deopotrivă, au fost nevoiți să respecte restricțiile impuse de autorități, fără însă a diminua importanța celei mai mari sărbători a creștinătății.

Bucatele pregătite de Paști erau un mijloc prin care colectivitatea tradițională putea proba respectarea normelor privind comportamentul de sărbătoare. Existau credințe conform cărora, dacă ouăle roșii nu erau frumos pregătite, familia ar întâmpina dificultăți în anul ce urma. De Paștele acesta românii n-au putut să se reunească la fel ca alte dați. Fie că se aflau în țări îndepărtate, fie că erau în orașe diferite sau chiar în aceeași localitate, restricțiile sau motivele de sănătate i-au împiedicat pe mulți să-și întâlnească rudele de sărbători. În ciuda acestui fapt, femeile au continuat să respecte normele privind comportamentul de sărbătoare. S-au pregătit ouă roșii, pască, fripturi, alimente care prin semnificațiile ingredientelor și prin modul lor de preparare simbolizează Învierea Domnului. S-a pregătit, după toate rigorile, o masă festivă tipică acestei perioade de sărbătoare. Explicațiile pentru menținerea acestui comportament, în ciuda situației atipice, pot fi multiple: nevoia omului de a se integra în sacru prin respectarea normelor și de a evada din profan, din cotidian (cu atât mai mult cu cât anul acesta cotidianul ne oferea o perspectivă mai sumbră, mai „închisă”), dorința de a trăi bucuria fiecărei sărbători împreună cu cei apropiați (în perioada *stării de urgență*, au interacționat cu ajutorul mijloacelor de comunicare video-audio). Din nevoia de a se apropia de cei dragi, poate și de a se lăuda cu *bunătățile* realizate prin munca lor, femeile au făcut toate pregătirile de Paști și apoi le-au arătat, prin intermediul pozelor și al înregistrărilor video, trimise cu ajutorul rețelelor de socializare.

Sim. Fl. Marian⁷ descrie felul în care se pregătea omul tradițional pentru Sărbătoarea Pascală. De regulă, în Noaptea de Înviere gospodinele aduceau în coșul pentru sfințit nu numai *pască*, ci și: *ouă roșii*, câteva *ouă albe fierte* și curățate, apoi *slănină*, *brânză nouă* sau *caș*,

⁷ Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. 2, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 174–175.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

*cârnați, unt, sare hrean, usturoi, busuioc și sămânță de busuioc, tămâie, smirnă, o prescură, făină, cuișoare, piper, potbal, sineală, precum și o bucățică din peticul cu care s-au șters ouăle roșii, dar pe care le ascundeau de teamă de a nu fi mustrate de către preot și luate în derâdere de către ceilalți oameni. De asemenea, femeile puneau două *păști*, una pentru preot și una pentru sărmani, de Înviere fiind, ca și în alte momente de prăznuire, valabilă regula de a se da de pomană pentru cei adormiți, înainte de a se gusta din bucatele de la masă. Însă anul acesta, când prezența în biserică în Noaptea de Înviere a fost interzisă, aducerea celor necesare pentru Sfânta Liturghie nu a fost posibilă, iar sfințirea coșurilor cu alimente nu s-a realizat. Oficiații cultului au apelat însă la mijloacele tehnologiei moderne și la comunitatea de credincioși pentru a intermedia săvârșirea ritualului. În unele parohii din București, preoții au propus enoriașilor varianta de a contribui la Sfânta Liturghie prin depunerea unei sume modice, într-un cont bancar și transmiterea Liturghiilor prin e-mail. Slujba de Înviere a fost transmisă la televizor și pe site-urile oficiale ale B.O.R., pentru ca enoriașii să poată totuși participa la sărbătoare, din casele lor. **Sfintele Paște și Lumina Sfântă s-au distribuit de la om la om, prin contribuția întregii comunități, atât în mediul urban, cât și în cel rural.***

Similar, în alte locuri, s-au sfințit coșurile de alimente prin intermediul unei slujbe transmise online. Am observat cazul Poloniei, unde, pentru a se respecta regulile impuse de *starea de urgență* datorată pandemiei, s-a făcut sfințirea coșurilor pe stadionul din Cracovia⁸. Principiu existent la baza multor rituri, *pars pro toto*, explică faptul că același context ritual face ca orice mică parte din produsele consacrate să aibă aceeași putere, aceeași eficacitate, ca și întregul⁹.

Acest fel de consacrare a produselor alimentare este adesea întâlnit și în ritul ortodox. La parastase și înmormântări preotul sfințește un coș sau un pachet, dar binecuvântarea este pentru toată pomană. În biserici, de Sâmbetele morților și de Moși, femeile pun pe masă coliva și colacii și cel mult un pachet (care urmează a fi dat de pomană), iar restul alimentelor, din lipsă de spațiu, rămân deoparte, dar odată ce preotul stropește cu vin coliva și binecuvântează prinoasele, aceasta este valabilă pentru toate produsele pregătite. Mai mult, în unele biserici aglomerate stropirea cu vin a colivei se face de către credincioși, simultan cu preotul care,

⁸ Anunțul despre acest eveniment se găsește pe pagina de facebook a unui credincios: <https://www.facebook.com/roman.kornet.1/posts/1119864158364339> (accesat în 19.10.2020). Înregistrarea slujbei de sfințire se poate viziona aici: https://www.youtube.com/watch?v=iwSLdmN-6e0&fbclid=IwAR3vaVJZZiBXwGQJNDOr2iuBciEf8cgXgW7Yaw1Ywkvv12jobdkFk_ZTwrE&ab_channel=MKSCracoviaTV (accesat în 19.10.2020).

⁹ Ofelia Văduva, *Pași spre sacru: din etnologia alimentației românești*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 26.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

neputând să treacă pe la toate colivele, le cere credincioșilor să stropească ei înșiși coliva în același moment cu el, când acesta rostește cuvintele: „Stropi-mă-vei cu isop și mă vei curăți; spăla-mă-vei și mai vârtos decât zăpada mă voi albi”¹⁰. Poate cel mai grăitor moment din ritul ortodox este sfințirea pâinii, a grâului, a vinului și a untdelemnului din cadrul Slujbei Vecerniei. Litia își are originea în primele veacuri ale creștinismului, scopul primar al binecuvântării produselor fiind de întărire trupească a participanților de la slujba privegherii, care nu mai mâncău altceva după terminarea acesteia. Cele cinci pâini amintesc de minunea făcută de Domnul când a saturat mulțimile cu cinci pâini și doi pești. Ca și în cazul coșurilor de Paști, prinoasele se aduc lui Dumnezeu din munca omului și din roadele pământului, ca **ofrandă** și ca **mulțumire**. La rugăciunea de binecuvântare, preotul cere de la Dumnezeu ca aceste prinoase să se înmulțească „în sfânt locașul acesta, în orașul (satul) acesta, în țara aceasta și în toată lumea Sa”¹¹.

Sărbătoarea pascală din anul 2020 a stat sub semnul simbolicului și al comuniunii. Ni s-a oferit astfel ocazia de a vedea importanța sacralului în viața omului. Prin intermediul alimentației specifice, acesta pătrunde în cotidian în formele cele mai subtile și, celor care îi înțeleg sensurile și îi respectă normele, le oferă șansa *întâlnirii* minunate cu transcendentul.

Pască de smântână, pască de brânză și pască cu cacao,
Piatra Neamț, jud. Neamț, 17.04.2020

Bucate de Paști,
Piatra Neamț, jud. Neamț, 17.04.2020

¹⁰ Ps. 50, 8.

¹¹ *Darurile de la Litie – întărire și binecuvântare pentru credincioși*, vezi <https://doxologia.ro/viata-bisericii/liturgica/darurile-de-la-litie-intarire-binecuvantare-pentru-credinciosi> (accesat în 19.10.2020).

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Ouă de Paști,
colorate cu vopsea de ouă, foi de ceapă; simple sau
decorate cu frunze, București, 18.04.2020, A.I.E.F.,
autor Anca-Maria Vrăjitoriu.

Lumina Sfântă,
primită în fața blocului, București, 19.04.2020,
A.I.E.F., autor Anca-Maria Vrăjitoriu.

Pască de brânză și pască de smântână,
București, 19.04.2020,
A.I.E.F., autor Anca-Maria Vrăjitoriu.

Salată de boeuf pentru masa de Paști,
București, 19.04.2020,
A.I.E.F., autor Anca-Maria Vrăjitoriu.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Mărțișor depus în pom înflorit,
observat în una din plimbările din jurul blocului, în perioada stării de urgență,
București, 01.04.2020, A.I.E.F., autor Anca-Maria Vrăjitoriu.

Armata de veghe în fața Magazinului Unirea,
București, 25.03.2020, A.I.E.F., autor Anca-Maria Vrăjitoriu.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

„Istoria ciumei

În marele ciclu de epidemii din secolul al XIV-lea, cu începere din anul 1348, ciuma apare pe continentul nostru sub denumirea de «moartea neagră», iar mortalitatea ei e spăimântătoare. În unele regiuni, două treimi și chiar trei sferturi din locuitori i-au căzut victimă. Se socotesc aproximativ 25 de milioane de persoane secerate în Europa și 23 de milioane de inși răpuși în Asia de această boală îngrozitoare. De la această dată trebuie să dateze primele credințe și legende în legătură cu acest flagel fără pereche. În anul 1453, Constantinopolul cade în puterea turcilor și o sută de ani mai târziu, toată Peninsula Balcanică e sub stăpânirea sau sub suzeranitatea lor. Lipsa de curățenie și nerespectarea celor mai elementare reguli de igienă ale poporului cuceritor face ca ciuma să se ivească în ținuturile supuse dominației lor. [...] Cea mai grozavă din Evul Mediu, numită «ciuma neagră» care, venită din Orient, se abate ca un potop mistuitor, în anul 1348, asupra întregului nostru continent. După ce străbate Grecia, se năpustește asupra Italiei, unde Florența și Veneția pierd câte 100.000 de locuitori, Siena 80.000, Roma 160.000, Neapole 530.000, Sicilia 500.000. Din Italia trece în Franța, unde seceră „la tierce partie du monde”, după cronicarul Froissart. Apoi trece în Spania și Anglia unde, timp de nouă ani în șor, face câte 50.000 de victime pe an. [...]. În secolul al lea, apare, cu începere din anul 1813, în Muntenia, vestita ciură a lui Caragea, care face victime mai numeroase în anul 1814, pătrunde în Moldova și nu se stinge cu totul decât pe la 1824” (Candrea 1999: 161-162)

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Ciuma

„Ciuma [...] e numită la noi, prin eufemism, Maica călătoreea sau Maica calea. Aceste numiri le întâlnim într’o lucrare publicată de Teutsch, din care extragem următoarele: [...] Pentru a o îmbuna și a o sătura, oamenii organizează unul sau mai multe ospete, pentru care fie-care contribuie cu ce poate. Mîncarea e gătită sub cerul liber, în mijlocul drumului și acolo se mîncă, ospătîndu-se și cei ce trec pe acolo. După ce Maica călătoreea s’a săturat în jelul acesta, îi vine greață de atîta mîncare și pleacă peste nouă mări și nouă țări, unde rămîne pînă flămînzește iar.” (Candrea 1937-1938: 126-127).

Cămașa ciumei

„Cînd a fost ciuma la noi, s’au adunat într’o casă nouă văduve de au făcut uia ciumii. Au tors fuior și cîlți, după aia au năvădit și au țesut și au tăiat pînza și au cusut o uie. Cînd s’a făcut ziuă, două muieri au dus-o în capul satului și au pus-o într’un lemn, și i-au pus o pălărie în cap. Dar dimineața n’au mai găsit-o acolo, că bag-samă, a venit Ciuma și a luat-o” (com. Spring, jud. Sibiu) (Candrea 1937-1938: 130).

Tragerea unei brazde în jurul satului

„Alt mijloc pentru alungarea ciumii [a molimelor, n.n.] este tragerea uneia sau a mai multor brazde cu plugul împrejurul satului. În jud. Dolj, «oamenii caută în sat doi boi negri, fâtați Sîmbătă, de aceeași vacă, adică să fie frați. Se înjugă la o tînjală și, într’o Sîmbătă, doi sau trei săteni, cari dau ocol cu ei satului bîntuit de boală» (Revista *Ton Creangă*, III, 311)” (Candrea 1937-1938: 131-132).

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

„Gura

Ca și nările, după credința tuturor popoarelor vechi și a multora din ziua de astăzi, cavitatea bucală e considerată ca un fel de porțiță, pe unde pot intra în corp duhurile rele sau să se strecoare afară sufletul omului, în întregime ori numai o părticică din el. Românul zice despre cineva care e greu bolnav, care n-are s-o mai ducă mult, care trage să moară că e cu sufletul la gură, și tot astfel se exprimă românii [...]” (Candrea 1999: 88-89).

„Strănutul

*Strănutul a fost și este considerat, atât la popoarele primitive, cât și la cele civilizate, din cele mai vechi timpuri și pînă în ziua de astăzi, ca un semn supranatural, iar poporul l-a interpretat în diferite chipuri, socotindu-l ca o prevestire bună sau rea, după împrejurări. La baza tuturor credințelor privitoare la strănut stă concepția străveche, păstrată încă la multe popoare primitive, că, în timp ce omul strănută, îi intră sau îi iese, prin nări, un duh rău sau o părticică din suflet. Teama de a nu i se întâmpla ceva rău, ba chiar moartea, celui ce strănută, a făcut să se recurgă, la popoarele civilizate, la cunoscuta urare ce se adresează, în asemenea împrejurare: Doamne-ajută! Să-ți fie de bine! Sănătos! etc., cum se obișnuiește la noi. Tot astfel, la francezi: *À vos souhaits!* *À votre santé!*; la italieni: *Alla salute!* *Viva!* *Felicità!* La spanioli: *Dios te ayude!*; la germani: *Heil Gott!* *Prosit!* *Gesundheit!*; la englezi: *God bless you!*; la ruși: *Na zdorovie!*; la polonezi: *Na zdrowie!*; la sârbi: *Na zdravlje!*; la bulgari: *Na zdrave!*; la albanezi: *shëndët!* (= sănătate); la greci: *γιασόν!* (=sănătate ție) etc.” (Candrea 1999: 81-82).*

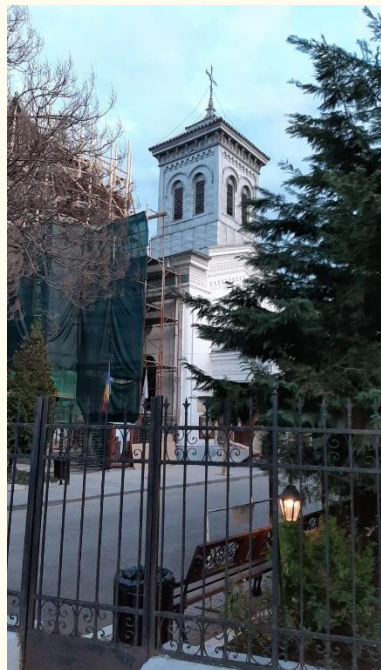

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Fotografii realizate în perioada stării de urgență
Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” (A.I.E.F.)

Biserica Icoanei, închisă.

Nu au mai avut loc evenimentele religioase dedicate sărbătorii *Duminicii Ortodoxiei* (8.03.2020), București, 7.03.2020, A.I.E.F, autor Ion Șerban.

Ferestrele în timpul stării de urgență,
duminică, 3 mai 2020,
A.I.E.F, autor Ion Șerban.

1 mai 2020, Popești Leordeni, jud. Ilfov,
A.I.E.F, autor Carmen Șerban.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

*Nebunia cumpărăturilor dinaintea intrării în starea de urgență,
Mega Image, str. Amurgului, Popești-Leordeni, jud. Ilfov, 14.03.2020,
A.I.E.F., autor Ion Șerban.*

*Metroul bucureștean, stația Universitate (pustiu),
22.03.2020, A.I.E.F., autor Ion Șerban.*

*Centrul Bucureștiului,
Bd. Magheru (liber). Închiderea tuturor Coffee
Shop-urilor din subteran a determinat aruncarea
alimentelor. 22.03.2020, A.I.E.F., autor Ion
Șerban*

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Lumina Învierii Domnului,
sărbătoarea Paștelui, 19.04. 2020, sect. 2, autor Mara Nicolae (cursantă a Atelierelor de Creație de la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”), București.

Pregătirea mesei de Paști,
19.04.2020, Popești-Leordeni, Ilfov,
A.I.E.F, autor Carmen Șerban.

În pandemie, doar florile reușeau să iasă „din captivitate”, strada Oituz, Popești-Leordeni, Ilfov,
1 mai 2020, A.I.E.F., autor Ion Șerban

Frumusețea și renașterea naturii,
Parcul Herăstrău, București, 22.03. 2020,
autor Constantin Dina, fotograf.

1 mai muncitoresc, 2020,
„sărbătorit” în Popești-Leordeni, Ilfov;
A.I.E.F., autor Carmen Șerban.

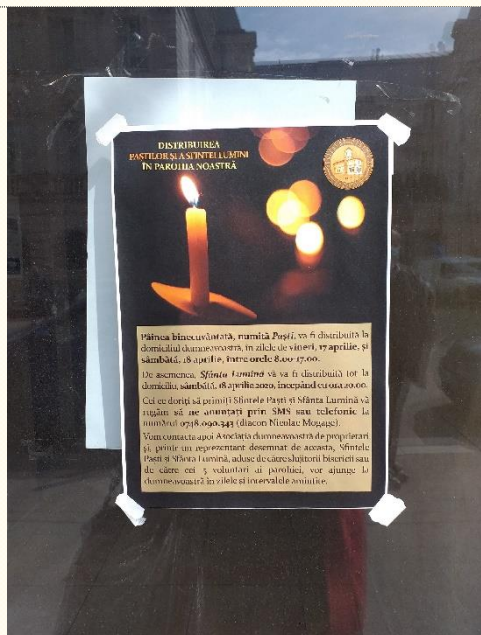
Avion de linie,
deasupra localității Popești-Leordeni, 1 mai 2020.
În starea de urgență zborurile erau restricționate.
A.I.E.F., autor Carmen Șerban.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

În perioada stări de urgență, pe ușa unui bloc din Calea Griviței, preotul paroh își anunță enoriașii că vor primi pâinea binecuvântată, Paștile, și Sfânta Lumină de la slujitorii bisericii și voluntari. 18 aprilie 2020, A.I.E.F., Iulia Wișoșenschi.

Joia Mare, Piața Matache. După ora 18, au apărut reprezentanții Jandarmeriei care verificau *declarațiile pe propria răspundere* ale cumpărătorilor întârziați în zonă. Starea resimțită a fost de ușoară panică și nesiguranță; A.I.E.F., Iulia Wișoșenschi.

Piața Universității. În primele zile după declararea stării de urgență, un filtru al forțelor poliției și ale armatei veghea cu autoritate zona. O imagine „furată” de autorul stăpânit de prudență adâncă și teamă. A.I.E.F., Iulia Wișoșenschi.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Restaurantul „Pescarul” și-a închis porțile, inițial, pentru aproximativ trei săptămâni. Însă, din nefericire, anul 2020 nu a fost fast pentru domeniul HoReCa. A.I.E.F., Iulia Wisoșenschi.

Sâmbătă, 18 aprilie. În hala de animale și produse lactate a Pieții Matache, numărul mieilor sacrificați cu prilejul Sfintei Sărbători Pascale a fost simțitor mai mic. Aceștia au fost aduși de un producător aromân din Pipera. A.I.E.F., Iulia Wisoșenschi.

Vinerea Mare, 17 aprilie 2020. În Piața Matache, chivuțele completează documentul prin care li se permite să își desfășoare activitatea comercială stradală – *declarația pe propria răspundere*. A.I.E.F., Iulia Wisoșenschi.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

In perioada stării de urgență, solidaritatea umana a învins. Semenii în vârstă, izolați și fără posibilități materiale nu au fost uitați. O campanie umanitară promovată în zona Gării de Nord. A.I.E.F., Iulia Wișoșenschi.

Slujba de Înălțare. 28 mai 2020. Biserica Boteanu.
A.I.E.F., Iulia Wișoșenschi.

Slujba de Înălțare, 28 mai 2020. Biserica Amzei.
A.I.E.F., Iulia Wișoșenschi.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

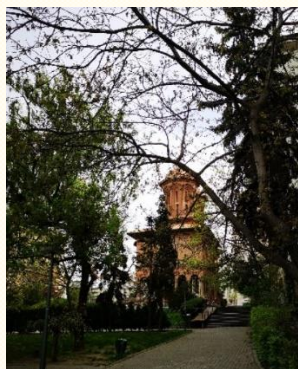
Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Bibliotecile, universitățile, muzeele, teatrele
au fost închise pentru public în lunile martie și aprilie.
A.I.E.F., autor Laura Toader

Calea Victoriei
în vremea stării de urgență care a fost decretată
datorită pandemiei. A.I.E.F., autor Laura Toader.

Biserica Kretzulescu în Săptămâna Patimilor,
A.I.E.F., autor Laura Toader.

În pofida *distanțării fizice*, oamenii aleg să transmită,
prin intermediul rețelelor de socializare, texte și
imagini care invocă protecția divină. *Dacă veți anina*
o cruce la intrarea în casă, Dumnezeu vă va ocroti de
noul virus. A.I.E.F., autor Laura Toader.

Parcul Cișmigiu,
în luna martie, înainte de a fi închis.
A.I.E.F., autor Radu Toader.

Redeschiderea parcurilor,
A.I.E.F., autor Radu Toader

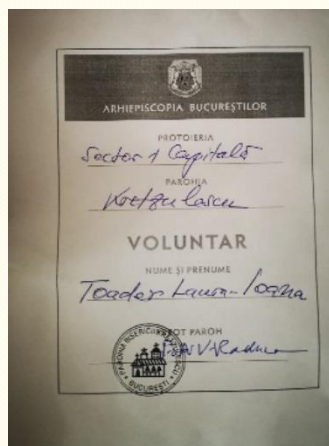
ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

În Sâmbăta Mare, echipaje ale Poliției staționau în preajma bisericilor. Primii care au primit *Sfânta Lumină* și *Paști* de la preoții Bisericii Kretzulescu, în dimineața zilei de Înviere, au fost chiar aceia care erau în misiune. A.I.E.F., autor Laura Toader.

Persoanele cu vârsta peste 65 de ani, conform *ordonanței militare*, nu se puteau deplasa decât între anumite intervale orare. Așadar, înaintea Paștilor, preoții s-au văzut nevoiți să aleagă voluntarii (pentru împărțirea pâinii sfințite și a *Luminii*) mai ales după *criteriul vârstei*. A.I.E.F., autor Laura Toader.

Pregătiri pentru Paști, 2020, A.I.E.F., autor Laura Toader.

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR „CONSTANTIN BRĂILOIU”

Strada Dem. J. Dobrescu nr. 9, București, Sectorul 1

Veniți să luați Lumină!

În Sâmbăta Mare, voluntarii au împărțit *Lumina Învierii*, seara, mult înainte de miezul nopții,
18 aprilie, A.I.E.F., autor Radu Toader.

Biserica Kretzulescu în Sâmbăta Mare.
Voluntarii poartă banderolă albă pe braț.
A.I.E.F., autor Laura Toader.